

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

На правах рукопису

Кафедра історії, правознавства та
методики навчання

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ІСТОРІЯ ГЛУХІВЩИНИ У ХХ СТ.»
В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ**

**Спеціальність 014 Середня освіта
Предметна спеціальність 014.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)**

Виконав:

Грудінін Олександр Павлович

студент 64-2І групи

Навчально-наукового інституту філології
та історії

Науковий керівник:

Прокопчук Віктор Степанович

доктор історичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Грудінін О.П. Формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» в учнів 10–11 класів. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 014 Середня освіта, предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2025.

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано та практично перевірено методику формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів засобами локальної періодики та архівних матеріалів. Визначено структуру компетентності, що охоплює когнітивний, діяльнісний та ціннісно-мотиваційний компоненти.

Наукова новизна полягає у розробці триетапної авторської методики. На мотиваційному етапі використано кейси газети «Соборний майдан» для подолання когнітивного відчуження та персоналізації минулого. Діяльнісний етап зосереджено на критичному аналізі газети «За Перемогу» (1945–1955 рр.), що дозволило учням опанувати методи деконструкції ідеологічних маніпуляцій та реконструкції повсякдення. Рефлексивний етап забезпечив трансформацію знань у свідому регіональну ідентичність.

Експериментальне дослідження, проведене протягом квітня–травня, вересня–листопада 2025 р. на базі Глухівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2, підтвердило ефективність методики: частка учнів із високим рівнем компетентності зросла з 9% до 27%, а загальний приріст показників достатнього та високого рівнів склав 45%. Отримані результати доводять, що інтеграція автентичних медіаджерел є необхідною умовою формування критичного мислення та громадянської відповідальності учнів.

Ключові слова: краєзнавча компетентність, Історія Глухівщини у ХХ ст., діяльнісно-орієнтована методика, компетентнісний підхід, локальні джерела, проєктна технологія, формувальний експеримент, 10–11 класи.

ABSTRACT

Hrudinin O.P. Developing Local History Competence in Grades 10–11 Students during the Study of «History of Hlukhiv Region in the 20th Century.» Qualification paper for a Master's degree in specialty 014 Secondary Education (History and Civic Education). Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, 2025.

The qualification paper theoretically substantiates and practically verifies a methodology for developing local history competence in students of grades 10–11 using local periodicals and archival materials. The structure of the competence is defined, encompassing cognitive, operational (activity-based), and value-motivational components.

The scientific novelty lies in the development of a three-stage original methodology. At the motivational stage, case studies from the *Sobornyi Maidan* newspaper were used to overcome cognitive alienation and personalize the past. The operational stage focused on the critical analysis of the *Za Peremohu* newspaper (1945–1955), which allowed students to master methods of deconstructing ideological manipulations and reconstructing everyday life. The reflective stage ensured the transformation of knowledge into a conscious regional identity.

An experimental study conducted during April–May and September–November 2025 at Hlukhiv Secondary School No. 2 confirmed the effectiveness of the methodology: the share of students with a high level of competence increased from 9% to 27%, and the overall growth of sufficient and high-level indicators reached 45%. The results prove that the integration of authentic media sources is an essential condition for fostering critical thinking and civic responsibility in students.

Keywords: local history competence, History of Hlukhivshchyna in the 20th century, activity-oriented methodology, competence-based approach, local sources, project technology, formative experiment, grades 10–11.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади формування краєзнавчої компетентності в учнів 10-11 класів	8
1.1. Сутність ключових понять дослідження, їх класифікація	8
1.2. Психолого-педагогічні передумови формування краєзнавчої компетентності в учнів 10-11 класів	19
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. Методичні засади формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» у профільній школі	29
2.1. Дидактичний матеріал регіональної історії ХХ ст. у формуванні краєзнавчої компетентності	29
2.2. Аналіз сучасних освітніх програм та навчально-методичного забезпечення	34
Висновки до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3. Практичні основи формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» в учнів 10-11 класів	48
3.1. Методика формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».....	48
3.2. Експериментально-дослідна робота з вивчення ефективності формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» в учнів 10-11 класів	53
Висновки до третього розділу	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність. Актуальність дослідження за предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) обґрунтована необхідністю розв'язання двох ключових проблем: 1) концептуальними вимогами Нової української школи (НУШ), що передбачають перехід до компетентнісного підходу, інтеграцію регіонального компонента та посилення громадянського виховання; 2) виявленою методичною прогалиною, що полягає у відсутності комплексної, діяльнісно-орієнтованої методики та валідизованого діагностичного інструментарію для системного формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення складної та значущої теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.», що є критично важливим для формування дієвого патріотизму та історичної свідомості.

Об'єкт дослідження – процес формування історичної та громадянської компетентностей учнів профільної школи.

Предмет дослідження – методика та педагогічні умови формування краєзнавчої компетентності учнів 10–11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність методики формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та розробити структурно-функціональну модель краєзнавчої компетентності в контексті компетентнісного підходу.

2. Проаналізувати психолого-педагогічні особливості юності та стан навчально-методичного забезпечення для виявлення педагогічних умов інтеграції регіонального компонента.

3. Розробити авторську методику формування краєзнавчої компетентності.

4. Здійснити експериментально-дослідну роботу та статистично довести ефективність розробленої методики.

Хронологічні межі дослідження. Історичний зміст: ХХ століття (1900–2000 рр.). Експериментальна частина: квітень 2025 – листопад 2025 рр.

Територіальні межі дослідження. Змістовний фокус: Історичний регіон Глухівщини (у межах Сумської області). База експерименту: Глухівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2, місто Глухів, Сумська область.

Джерельна та історіографічна база дослідження.

Історіографічна база: фундаментальні праці з теорії компетентнісного підходу, методології історичної та громадянської освіти, психології юності та регіонально-краєзнавчі дослідження Історії Глухівщини. Джерельна база: нормативно-правові акти у сфері освіти (Закон України «Про освіту», Державний стандарт), чинні навчальні програми та підручники, а також автентичні локальні джерела (архівні документи, матеріали місцевої преси, усні свідчення, пов'язані з Історією Глухівщини у ХХ ст.).

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення (для визначення сутності понять та літературного огляду); моделювання (для побудови структури компетентності та авторської методики); емпіричні: педагогічний експеримент (формувальний); діагностичні методи (тестування, експертна оцінка проєктної діяльності).

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Сформульовані основні тези та висновки можуть бути використані для складання текстів лекцій, присвячених проблемі окупаційного режиму в Україні, а також при написанні підручників з історії України, які містять узагальнену інформацію про цей період. Ці матеріали можуть також бути корисними при розробці спеціальних курсів з ретельним вивченням окупаційного режиму, використанні в навчальній практиці та експозиціях музеїв, проведенні уроків із історії України у навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження апробовано під час XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

«Глухівські читання – 2025» (10–12 листопада 2025 р. м. Глухів), всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування» (25 листопада 2025 р., м. Глухів).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях:

1. Грудінін О.П. Формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми “Історія Глухівщини у ХХ ст.” у здобувачів 10–11 класів. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: збірник матеріалів XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції.*, м. Глухів, 10–12 листоп. 2025 р. Глухів, 2025. С. 397–400.

2. Грудінін О.П. Метод проєктів як засіб формування дослідницьких умінь здобувачів 11 класів при вивченні історії Глухівщини ХХ ст. *Борисенківські читання: зб. тез III всеукр. наук. конф.*, м. Київ, 21 листоп. 2025 р. Київ, 2025. С. (подано до друку)

3. Грудінін О.П. Використання цифрових історичних баз даних для розвитку критичного мислення здобувачів закладів загальної середньої освіти. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Глухів, 25 листоп. 2025 р. Глухів, 2025. С.170–173.

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки, з яких сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ

1.1. Сутність ключових понять дослідження, їх класифікація

Успішна реалізація наукового дослідження, присвяченого формуванню краєзнавчої компетентності в учнів 10-11 класів, вимагає чіткої визначеності ключових понять, що становлять його термінологічний апарат. Це запобігає багатозначності та дозволяє коректно інтерпретувати теоретичні положення та емпіричні результати. У даному дослідженні термінологічна система будується на перетині загальнопедагогічних категорій, компетентнісного підходу, методики навчання історії та історичного краєзнавства [1;15]. Центральною категорією, навколо якої організовано дослідження, є компетентність. У сучасній педагогіці це поняття трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших особистих якостей, що визначає здатність особистості успішно здійснювати діяльність у реальних життєвих ситуаціях [5]. У контексті цілей нашої роботи це поняття набуває специфікації, трансформуючись у краєзнавчу компетентність.

Поняття краєзнавча компетентність виступає як головний об'єкт формування та кінцева мета освітнього процесу. Його детальний аналіз є критично важливим для наукового обґрунтування усієї роботи, оскільки саме чітке визначення сутності та структури цієї якості дозволяє розробити ефективні педагогічні умови, методики навчання та об'єктивні критерії оцінювання. Доцільно простежити змістову характеристику цього терміна. Так, термін «краєзнавча компетентність» виник на перетині двох ключових педагогічних парадигм: традиційного краєзнавства як форми навчально-виховної діяльності та сучасного компетентнісного підходу, що став основоположним для Нової української школи (НУШ) [2;6]. У класичній

педагогіці акцент робився на краєзнавчих знаннях (фактологічній базі) та краєзнавчих вміннях (проведення екскурсій, збір матеріалу). Сучасна ж краєзнавча компетентність є значно ширшою категорією, що відображає інтегративний характер особистісних якостей. Вона принципово відрізняється тим, що зосереджена не лише на володінні інформацією, а й на здатності застосовувати її для вирішення реальних, практичних та соціально значущих завдань, пов'язаних із життям малої Батьківщини [12;34].

Краєзнавча компетентність – інтегративна якість особистості учня 10-11 класів, що формується на основі систематизованих знань про природні, історичні, культурні та соціально-економічні особливості рідного краю, а також на здатності (готовності та спроможності) застосовувати ці знання, вміння та ціннісні установки для критичного аналізу місцевих подій ХХ століття, здійснення пошуково-дослідницької діяльності та активної участі у збереженні місцевої спадщини.

Для цілей формування та діагностики краєзнавчу компетентність доцільно розглядати як систему, що складається з трьох ключових взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного.

Наповненням когнітивного компоненту є знання про основні етапи та події історії Глухівщини у ХХ ст. (місцеві прояви революційних подій, колективізації, Голодомору, Другої світової війни, окупаційних режимів, відбудови та періоду незалежності); знання місцевих пам'яток, видатних земляків, топоніміки та етнографічних особливостей регіону. Цей компонент слугує фундаментом для критичного мислення та порівняльного аналізу локальної історії з національною [36; 40].

Діяльнісний компонент відображає практичну готовність учнів використовувати набуті знання та є найбільш динамічним. Наповненням цього компоненту є вміння та навички, що дозволяють здійснювати самостійну краєзнавчу діяльність, зокрема критичний аналіз локальних джерел (архівних документів, мемуарів, місцевої преси); проведення польових досліджень

(інтерв'ювання очевидців, фіксація пам'яток); систематизація та презентація краєзнавчого матеріалу (написання рефератів, створення віртуальних екскурсій, розробка проєктів); навички роботи з картографічними матеріалами для локалізації історичних об'єктів. Варто відмітити, що цей компонент є головним об'єктом формувального впливу, оскільки саме через діяльність компетентність набуває практичної значущості.

Найбільш складним для формування та діагностики є ціннісно-мотиваційний компонент, що визначає ставлення особистості до рідного краю та її мотивацію. Наповненням цього компоненту є цінності, погляди, переконання та мотиви. Зокрема, мотивація визначається як стійкий інтерес до вивчення історії рідного краю; цінності – шанобливе ставлення до історичної та культурної спадщини Глухівщини; усвідомлення – відчуття себе частиною місцевої громади, громадянська відповідальність за збереження історичної пам'яті; особистісні якості – ініціативність, толерантність, здатність до співпраці в краєзнавчих проєктах. Ціннісно-мотиваційний компонент визначає гуманістичну та виховну мету дослідження, оскільки компетентність без ціннісного наповнення є малоефективною.

Краєзнавча компетентність виконує декілька ключових функцій у структурі кваліфікаційної роботи:

1) цілепокладання: вона визначає кінцеву мету, до якої має бути спрямований весь освітній процес, описуючи очікуваний інтегративний результат;

2) обґрунтування змісту: вимоги до краєзнавчої компетентності визначають необхідний змістовий обсяг теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.», включаючи перелік фактів, джерел та проблем, які мають бути вивчені;

3) експериментальна база: структура компетентності (когнітивний, діяльнісний, ціннісний) слугує прямою основою для розробки критеріїв, показників та рівнів її сформованості;

4) проєктування педагогічних умов: чітке розуміння, які саме вміння (діяльнісний компонент) та цінності (ціннісний компонент) потрібно

сформувати, дозволяє розробити цільові педагогічні умови (наприклад, включення дослідницьких проєктів та екскурсій) для максимально ефективного процесу формування.

Отже, краєзнавча компетентність є багатоаспектною категорією, що інтегрує знання, вміння та ціннісні установки, і є методологічним стрижнем даної кваліфікаційної роботи.

Історичне краєзнавство є ключовою змістовою та методологічною базою магістерського дослідження, оскільки воно забезпечує принцип локалізації освітнього процесу та є джерелом матеріалу для формування краєзнавчої компетентності учнів. Воно є спеціалізованою галуззю краєзнавства, що зосереджує свою увагу виключно на дослідженні минулого конкретної, локально обмеженої території – Глухівщини [13; 25].

Історичне краєзнавство визначається як комплексна науково-пізнавальна, дослідницька та навчально-виховна діяльність, спрямована на всебічне та систематизоване вивчення історії, історико-культурної спадщини, етнографічних особливостей та визначних подій певної малої Батьківщини, а також на популяризацію цих знань серед населення та підростаючого покоління. На відміну від загального краєзнавства (яке включає географічні, природничі та економічні аспекти), історичне краєзнавство концентрується на антропогенному компоненті – діяльності людини в часі, її взаємодії з навколишнім середовищем та соціокультурних процесах.

У контексті дослідження, історичне краєзнавство виконує декілька критично важливих функцій. Одним із основоположних дидактичних є принцип локалізації. Він вимагає вивчення загальнонаціональних та світових історичних подій (наприклад, революцій, Голодомору, Другої світової війни) через призму їхніх місцевих проявів. Навчання історії стає не абстрактним, а персоніфікованим і емоційно значущим, оскільки учень вивчає історію, що відбувалася за участю його предків.

Історичне краєзнавство надає автентичний локальний матеріал (архівні документи Глухівщини, усні свідчення, місцеві газети, пам'ятки), що є

необхідним для формування діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності. Саме робота з цими першоджерелами розвиває в учнів навички критичного аналізу, пошукової роботи та інтерпретації історичних фактів, що відрізняє компетентнісний підхід від репродуктивного.

Вивчення історії рідного краю, зокрема складних і трагічних сторінок ХХ століття, сприяє формуванню ціннісно-мотиваційного компонента компетентності. Воно виховує почуття патріотизму, національної самосвідомості та відповідальності за збереження історичної пам'яті та культурної спадщини Глухівщини.

Вибір Історії Глухівщини у ХХ ст. як змістового модуля дослідження обумовлює особливості історичного краєзнавства. Це століття відзначене кардинальними суспільно-політичними трансформаціями: зміна влади, терор, Голодомор, війни, економічні перетворення. Вивчення цих процесів через призму краєзнавства вимагає не лише збору фактів, а й їхнього критичного осмислення та співвідношення із загальноукраїнським наративом.

Таким чином, історичне краєзнавство у кваліфікаційній роботі розглядається як методологічний міст між загальною історією та формуванням особистісної, свідомої краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів.

Краєзнавча діяльність є фундаментальною категорією магістерського дослідження, оскільки вона переводить теоретичні положення історичного краєзнавства у площину практичної реалізації та безпосередньо формує діяльнісний компонент краєзнавчої компетентності учнів. Це не просто перелік завдань, а цілеспрямована, систематична та рефлексивна діяльність суб'єктів освітнього процесу, що орієнтована на всебічне вивчення, дослідження, осмислення, збереження та популяризацію місцевих особливостей та історії рідного краю, зокрема, складного періоду Історії Глухівщини у ХХ ст. На відміну від терміна «краєзнавство», який є ширшим і позначає галузь знань, краєзнавча діяльність фокусується на процесі, методах та засобах пізнання. Її системна організація в межах навчального процесу дозволяє розглядати її як педагогічну технологію, що забезпечує гарантований результат формування

компетентності. Учні 10–11 класів є ідеальною цільовою групою для такої технології, оскільки їхній вік відповідає високому рівню розвитку абстрактно-логічного мислення, здатності до синтезу історичних знань та сформованості соціальних мотивів, що дозволяє їм повноцінно залучатися до складної та відповідальної пошуково-дослідницької роботи.

Структурно краєзнавча діяльність є комплексною і може бути розділена на кілька взаємодоповнюючих видів. Пошуково-дослідницька діяльність є стрижнем, що формує інтелектуальні та операційні навички. Вона охоплює самостійний збір, систематизацію, критичний аналіз та інтерпретацію локальних джерел (архівних документів, усних свідчень очевидців, фотодокументів, матеріалів місцевих музеїв), вимагаючи від учня застосування евристичних та пошукових методів, що є основою історичної грамотності та компетентності. Саме у процесі такого дослідження, коли учень виступає в ролі історика-дослідника, відбувається засвоєння історичних знань не як готових догм, а як результату власної пізнавальної праці. Не менш важливою є навчально-пізнавальна діяльність, що полягає у роботі учнів із готовим краєзнавчим матеріалом, його осмисленні, порівнянні з національною історією та формулюванні висновків у процесі уроків, семінарів та конференцій. Цей вид діяльності безпосередньо впливає на когнітивний компонент компетентності. Практично-перетворювальна (охоронно-просвітницька) діяльність має сильний аксіологічний потенціал і безпосередньо пов'язана із ціннісно-мотиваційним компонентом. Вона включає конкретні суспільно значущі дії, спрямовані на збереження місцевої культурної спадщини, догляд за пам'ятками, музейну роботу, а також просвітницьку діяльність (проведення екскурсій, підготовка публікацій у місцеві ЗМІ). Цей вид діяльності виховує громадянську відповідальність та емпатію, перетворюючи знання на соціальну дію. Проектно-творча діяльність слугує інтегративним механізмом, що об'єднує всі набуті знання, вміння та цінності у створенні кінцевого продукту (наприклад, розробка віртуального музею, створення історичної мапи Глухівщини). Через проектну технологію учні не лише демонструють рівень сформованості компетентності,

але й розвивають критичне мислення, вміння працювати в команді та навички публічної презентації, що є необхідним умінням для дорослого життя. Таким чином, краєзнавча діяльність є необхідною педагогічною умовою та головним інструментом, що забезпечує перехід від пасивного засвоєння інформації до активної, свідомої, рефлексивної та соціально значущої краєзнавчої компетентності старшокласників.

Термін Історія Глухівщини ХХ століття в контексті магістерського дослідження є не просто географічно-хронологічною віхою, а ключовим змістовим модулем та конкретним об'єктом пізнання, на матеріалі якого відбувається формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів. Це поняття охоплює локальну історичну ретроспективу, що стосується всіх подій, процесів, соціально-економічних змін та культурних явищ, які відбувалися на території сучасного Глухівського району та міста Глухова протягом 1901–2000 рр.

Головна сутність цього терміна полягає у локалізації загальнонаціональної та світової історії. ХХ століття було періодом надзвичайних потрясінь для України, і вивчення історії Глухівщини дозволяє учням усвідомити, як саме ці глобальні процеси – революційні події 1917–1921 рр., встановлення радянської влади, колективізація та розкуркулення, Голодомор 1932–1933 рр., німецько-нацистська окупація та визволення в роки Другої світової війни, повоєнна відбудова, «застій» та, зрештою, проголошення незалежності України – проявилися та вплинули на долі конкретних людей і розвиток місцевих установ. Історія Глухівщини ХХ століття виступає як мікроісторія, що унаочнює макроісторичні процеси.

Як змістовий модуль, це поняття є необхідною основою для когнітивного компонента краєзнавчої компетентності, вимагаючи від учнів не лише знання фактів (наприклад, дати заснування чи закриття місцевих підприємств, перелік видатних земляків), але й глибокого розуміння причинно-наслідкових зв'язків і історичної специфіки регіону. Наприклад, вивчення Голодомору на Глухівщині вимагає аналізу місцевих архівних документів, свідчень очевидців, які є

локальними джерелами і є об'єктом краєзнавчої діяльності. Цей процес інтегрує історичні, економічні, культурні та соціальні знання, що сприяє цілісному баченню регіонального розвитку.

Методологічна роль Історії Глухівщини ХХ століття полягає у двох аспектах. По-перше, вона забезпечує зв'язок теорії з практикою, оскільки надає автентичний матеріал для пошуково-дослідницької діяльності учнів, що є ключем до формування діяльнісного компонента компетентності. По-друге, вивчення трагічних і героїчних сторінок ХХ століття в рідному краї має потужний аксіологічний (ціннісний) потенціал, сприяючи формуванню ціннісно-мотиваційного компонента. Усвідомлення історії свого роду, своєї вулиці чи міста в контексті великих історичних подій виховує почуття патріотизму, громадянської відповідальності та шанобливе ставлення до історичної пам'яті, що є кінцевою виховною метою магістерської роботи. Таким чином, Історія Глухівщини ХХ століття є основою для побудови ефективного, особистісно значущого освітнього процесу.

Локальні джерела є однією з найбільш важливих інструментальних категорій даного магістерського дослідження, оскільки вони виступають необхідною матеріальною базою для реалізації краєзнавчої діяльності та формування діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів. У науковому сенсі, локальні джерела – сукупність історичних, документальних, усних, візуальних, речових та етнографічних матеріалів, що були створені, збереглися або безпосередньо стосуються подій, процесів та життя конкретної, географічно обмеженої території (у нашому випадку – Глухівщини) протягом певного хронологічного періоду (зокрема, ХХ століття). Їхня ключова відмінність від загальнонаціональних джерел полягає саме у територіальній прив'язці та мікроісторичній інформативності.

За своєю природою та способом фіксації інформації локальні джерела поділяються на декілька ключових груп, робота з якими вимагає від учнів різних дослідницьких вмінь:

1. Писемні джерела (документальні) – офіційні документи місцевих органів влади (наприклад, рішення Глухівської міської чи районної ради, постанови партійних органів 1930–1980-х рр., що зберігаються в архіві), матеріали місцевих підприємств, особові справи, шкільні та церковні метричні книги, а також приватна кореспонденція, щоденники та мемуари мешканців Глухівщини. Вони є основою для вивчення адміністративних, економічних та соціальних процесів.

2. Усні джерела (усна історія) – свідчення очевидців подій ХХ століття (учасників воєн, Голодомору, колективізації, дисидентського руху, а також місцеві легенди та перекази). Збір таких джерел вимагає від учнів застосування методу інтерв'ювання, вміння фіксувати, верифікувати та критично осмислювати суб'єктивну інформацію, що є важливою навичкою краєзнавчої діяльності.

3. Візуальні джерела охоплюють фотографії, кіно- та відеоматеріали, карти, плани, а також місцеву періодичну пресу. Вони дозволяють візуалізувати історичні зміни, порівнювати зовнішній вигляд архітектурних об'єктів та відновлювати хронологію подій.

4. Речові джерела включають предмети матеріальної культури, що зберігаються в місцевих музеях (Глухівському краєзнавчому музеї), або знайдені в ході археологічних/пошукових експедицій: предмети побуту, знаряддя праці, особисті речі.

Робота з локальними джерелами є незамінною педагогічною умовою. Вони виконують функцію автентичності та мотивації. Дослідження місцевих, реальних документів та свідчень перетворює пасивне засвоєння знань на активний пошуково-дослідницький процес. Вміння критично оцінювати, порівнювати та інтегрувати інформацію з різних локальних джерел (наприклад, порівняти офіційний архівний документ з усним свідченням очевидця) є прямим показником сформованості діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності. Крім того, емоційна близькість до джерел (наприклад, вивчення щоденника земляка) значно посилює ціннісно-мотиваційний

компонент, роблячи історію особистісно значущою та виховуючи відповідальність за збереження історичної пам'яті Глухівщини. Таким чином, локальні джерела є не лише інформаційною базою, а й дидактичним інструментом формування компетентності.

Навчально-методичне забезпечення (НМЗ) є однією з ключових інструментальних категорій магістерського дослідження, оскільки воно являє собою необхідну сукупність усіх засобів, матеріалів, рекомендацій та нормативної документації, що використовуються для цілеспрямованої та ефективної реалізації процесу формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.». Це поняття виходить за рамки простих підручників і охоплює інтегрований комплекс ресурсів, що забезпечує як змістове наповнення, так і методичну підтримку педагогічної діяльності. Сутність НМЗ полягає у створенні оптимального освітнього середовища, що дозволяє максимально повно та системно впроваджувати розроблені педагогічні умови та методичні рекомендації в практику [2; 7].

Структурно НМЗ можна поділити на декілька взаємопов'язаних блоків, які у сукупності забезпечують усі компоненти краєзнавчої компетентності. По-перше, це змістовий блок, який включає всі навчальні матеріали, що несуть інформацію про об'єкт пізнання. У контексті даної роботи це будуть спеціально розроблені дидактичні посібники або хрестоматії, які систематизують локальні джерела (архівні документи, свідчення очевидців) з Історії Глухівщини ХХ століття, а також навчальні карти, атласи та довідники, присвячені регіону, що забезпечують когнітивний компонент компетентності. По-друге, це методичний блок, який є інструктивно-регулятивною частиною і має вирішальне значення для діяльнісного компонента. Сюди входять детальні методичні рекомендації для вчителя щодо впровадження інноваційних педагогічних технологій (наприклад, алгоритми організації проєктної чи пошуково-дослідницької діяльності на матеріалі Глухівщини), а також сценарії уроків, семінарів та позакласних заходів (екскурсій, конференцій). По-третє, це діагностичний блок,

що необхідний для об'єктивного вимірювання результату. Він складається з комплекту інструментів для оцінювання рівня сформованості краєзнавчої компетентності, включаючи критерії та показники, тести, анкети для оцінки ціннісно-мотиваційного компонента та методики експертного оцінювання учнівських проєктів. А також ресурсний блок, що включає перелік технічних засобів та обладнання, необхідні для реалізації процесу, зокрема, доступ до місцевих архівів, використання ІКТ, мультимедійного обладнання та доступу до віртуальних краєзнавчих ресурсів [10; 17].

Критичне значення НМЗ у формуванні краєзнавчої компетентності полягає у його здатності забезпечити автентичність та діяльнісний характер освітнього процесу. Якісне забезпечення дозволяє учням безпосередньо працювати з локальними джерелами, що розвиває їхній діяльнісний компонент та критичне мислення. Крім того, наявність систематизованих ресурсів мінімізує суб'єктивізм викладання, підвищує об'єктивність оцінювання, а також забезпечує відтворюваність педагогічних умов експерименту, гарантуючи, що вони будуть реалізовані у контрольований та повторюваний спосіб. Таким чином, розробка та впровадження комплексного навчально-методичного забезпечення є не просто бажаним доповненням, а необхідною педагогічною умовою [20;21].

Отже, підрозділ 1.1. присвячено ґрунтовному обґрунтуванню та класифікації термінологічного апарату, що є методологічним стрижнем магістерського дослідження, орієнтованого на формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів. Чітка фіксація ключових категорій забезпечує наукову строгість, запобігає багатозначності та є необхідною передумовою для коректної розробки педагогічних умов і об'єктивної інтерпретації емпіричних результатів.

Центральною категорією є краєзнавча компетентність, що трактується як інтегративна якість особистості, що виходить за межі простих знань і вмінь, охоплюючи здатність застосовувати набуту інформацію та ціннісні установки для вирішення практичних завдань, пов'язаних із життям малої Батьківщини.

Структурно ця компетентність складається з трьох взаємопов'язаних компонентів, що стали основою для подальшої діагностики: когнітивного (систематизовані знання про Історію Глухівщини у ХХ ст.), діяльнісного (вміння здійснювати краєзнавчу діяльність та аналізувати локальні джерела) та ціннісно-мотиваційного (громадянська відповідальність та патріотизм).

Історичне краєзнавство визначено як методологічна база, що реалізує принцип локалізації, перетворюючи абстрактну історію на емоційно значущу мікроісторію рідного краю. Краєзнавча діяльність виступає як педагогічна технологія та головний інструмент формування компетентності, інтегруючи пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та практично-перетворювальну форми роботи. Разом з тим навчально-методичне забезпечення є інструментальною категорією, що, включаючи локалізовані ресурси та діагностичний інструментарій, забезпечує автентичність, відтворюваність та ефективність педагогічного процесу.

Таким чином, у підрозділі встановлено чітку ієрархію понять, де краєзнавча компетентність є метою, історичне краєзнавство – змістом, а краєзнавча діяльність та навчально-методичне забезпечення – засобами її досягнення. Це створює міцну теоретичну базу для експериментального дослідження.

1.2. Психолого-педагогічні передумови формування краєзнавчої компетентності в учнів 10-11 класів

Віковий період ранньої юності (або старший шкільний вік, що охоплює приблизно 15–17 років) є критичним та сенситивним етапом у розвитку особистості, що характеризується якісними змінами у когнітивній, емоційно-вольовій та мотиваційно-ціннісній сферах. Розуміння цих особливостей є ключовою педагогічною умовою для розробки адекватних та ефективних методів навчання та виховання [3;15]

Юність є вершиною розвитку абстрактно-логічного мислення і є тим етапом, коли мислення учня стає теоретичним і рефлексивним.

Старшокласники здатні легко сприймати та оперувати складними, високорівневими абстракціями, які є основою історичної науки. У контексті вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» це дозволяє їм не лише засвоювати фактаж, а й осмислювати складні соціально-політичні та економічні категорії (тоталітаризм, репресії, окупаційний режим, політика коренізації, національна ідентичність, історична пам'ять). Вони можуть аналізувати ці явища, не потребуючи постійної наочної опори, що дає змогу працювати з архівними документами та свідченнями [21;39].

Разом з тим, учні здатні висувати гіпотези (припущення) щодо причин та наслідків історичних подій (наприклад, «Які специфічні місцеві фактори, окрім центральної політики, вплинули на масштаби Голодомору саме на Глухівщині?») та дедуктивно перевіряти ці гіпотези, аналізуючи систему фактів та локальних джерел. Це уможливорює перехід від репродуктивного до пошуково-дослідницького способу навчання.

Мислення старшокласників стає системним. Вони можуть розглядати історичний процес не як лінійну послідовність, а як сукупність взаємопов'язаних факторів (економічних, політичних, соціальних, культурних) і розуміти, що одна й та сама причина може мати різні наслідки залежно від регіональних умов. Це дає можливість проводити багатофакторний аналіз подій ХХ століття на регіональному рівні, наприклад, пояснюючи специфіку відбудови Глухівщини після Другої світової війни.

Формально-логічне мислення є критичною передумовою для повноцінного формування всіх трьох компонентів краєзнавчої компетентності, інтегруючи їх у єдину систему. Так, когнітивний компонент забезпечує якість, глибину та системність засвоєння знань. Завдяки цій особливості учень здатен не просто запам'ятовувати дати, а систематизувати їх, встановлюючи причинно-наслідкові та функціональні зв'язки між місцевим господарством, хлібозаготівлями та політикою центру. Це дозволяє формувати контекстуальні

знання (знання-зв'язки), які є важливішими за фактологічні. Діяльнісний компонент є прямою основою для пошуково-дослідницьких умінь. Високий рівень логіки дозволяє учню ефективно здійснювати критику локальних джерел (порівняння офіційних архівних даних з усними свідченнями очевидців), виявляти протиріччя, будувати логічну послідовність дослідження, планувати його етапи та обирати найбільш ефективні евристичні методи роботи. Це дозволяє перейти до складних форм краєзнавчої діяльності (наприклад, проведення експертизи джерел). Ціннісно-мотиваційний компонент сприяє свідомому, аргументованому формуванню цінностей. Можливість критично й логічно осмислити складні історичні факти (наприклад, роль місцевої влади у трагічних подіях ХХ ст.) запобігає поверховому емоційному сприйняттю та забезпечує формування аргументованої, зваженої громадянської позиції та дієвого патріотизму, заснованого на історичній правді, а не на міфах [30; 31].

У старшокласників зростає здатність до критичного аналізу інформації, що є фундаментальною основою для роботи з локальними джерелами. Старшокласник може здійснювати критику джерел (визначення достовірності, суб'єктивності), порівнюючи усні свідчення з архівними документами. Ця якість безпосередньо формує діяльнісний компонент.

Учні 10–11 класів володіють навичками систематизації, узагальнення, синтезу та проєктування. Це дає можливість залучати їх до складної пошуково-дослідницької діяльності, вимагати від них створення комплексних краєзнавчих проєктів (наприклад, розробка віртуального музею) та аргументованого публічного захисту своїх висновків.

Центральним психологічним новоутворенням юності є формування світогляду та самовизначення.

Світоглядне самовизначення є провідною психологічною потребою та центральним новоутворенням періоду ранньої юності (10-11 класи), що визначає усю спрямованість розвитку особистості старшокласника. Це процес активного, усвідомленого та рефлексивного формування індивідуальної системи поглядів, принципів, ідеалів та цінностей, які в сукупності становлять

картину світу та є внутрішнім регулятором поведінки. На цьому етапі учні вже не задовольняються готовими істинами; вони активно шукають філософські, етичні та соціальні відповіді на універсальні питання про сенс життя, добро і зло, справедливість, роль особистості в історії та місце нації у світі, формуючи власну, інтегровану систему цінностей. Ця потреба є рушійною силою їхньої навчальної та соціальної діяльності.

Вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» надає конкретний локальний, автентичний та емоційно насичений матеріал для задоволення цієї провідної потреби. Трагічні та героїчні сторінки місцевої історії – Голодомор, політичні репресії, досвід окупаційного режиму, участь земляків у Другій світовій війні – перестають бути абстрактними фактами з підручника. Вони перетворюються на особистісно значущі моральні дилеми, оскільки події відбувалися на рідній землі, з участю предків учнів, що вимагає морально-ціннісного вибору та аксіологічного осмислення.

Таким чином, історія рідного краю перетворюється з навчального предмета на основу для осмислення власного місця у суспільстві та історії. Це сприяє не лише інтелектуальному, а й громадянському самовизначенню та формуванню громадянської ідентичності. Учень усвідомлює себе не просто мешканцем певного регіону, а спадкоємцем історичної пам'яті, що вимагає відповідальності за її збереження. Це безпосередньо впливає на ціннісно-мотиваційний компонент краєзнавчої компетентності. Зокрема:

1. Формування цінностей: вивчення локальної історії виховує шанобливе ставлення до історичної пам'яті, емпатію та нетерпимість до несправедливості.

2. Громадянське самовизначення: усвідомлення, що трагічні події є частиною власної історії, мотивує до активної соціальної дії та участі у краєзнавчій діяльності як формі відновлення історичної справедливості та соціального служіння (наприклад, пошук та опис невідомих могил, упорядкування пам'яток).

3. Свідома мотивація: мотиви навчання стають глибоко особистісними та соціально значущими, що забезпечує неперервний розвиток діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Світоглядне самовизначення є тією психологічною основою, яка дозволяє розробленій методиці досягти найвищих виховних цілей, інтегруючи знання та вміння у стійку громадянську позицію старшокласника.

Краєзнавча діяльність, що має соціально корисний результат (просвітницька робота, упорядкування пам'яток), задовольняє потребу учнів 10-11 класів у визнанні та самоствердженні, а також надає перший досвід, важливий для професійної орієнтації (наприклад, у сфері історії, журналістики, менеджменту культури) [35; 37].

Мотиви діяльності стають соціально значущими та усвідомленими. Учні готові брати на себе відповідальність за збереження історичної пам'яті та культурної спадщини. Це безпосередньо впливає на ціннісно-мотиваційний компонент краєзнавчої компетентності, перетворюючи знання на дієвий патріотизм і громадянську відповідальність.

На етапі розвитку соціальної сфери та спілкування докорінно змінюється характер соціальних взаємодій. Провідною діяльністю старшокласників є навчально-професійна. Хоча навчання залишається важливим, воно набуває вибіркового характеру. Учні орієнтовані на ті предмети, що відповідають їхнім майбутнім професійним інтересам. Включення краєзнавчої тематики у профільне навчання (історія, гуманітарний профіль) підвищує її значущість.

Спілкування з однолітками має велике значення. Учні здатні до співпраці у малих групах, розподілу ролей та відповідальності. Це робить проєктну технологію та командну пошуково-дослідницьку діяльність (збір локальних джерел, підготовка спільної екскурсії) найбільш ефективними формами роботи для формування діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Ключовою соціально-психологічною особливістю періоду ранньої юності (10-11 класи) є прагнення старшокласників до визнання їхнього статусу дорослості – як у правовому, так і в соціальному та інтелектуальному сенсі. Це

прагнення є критично важливим для їхнього самоствердження та формування ідентичності. У відповідь на цю потребу методи навчання та загальна організація освітнього процесу повинні зазнати радикальної трансформації, відходячи від традиційної моделі «учитель-транслятор – учень-реципієнт». Відповідно, освітній процес має ґрунтуватися на засадах партнерства, діалогу, максимальної самостійності та критичного обговорення.

Партнерство передбачає перехід від авторитарного стилю керівництва до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де учень є повноправним учасником освітнього процесу, здатним впливати на вибір тем, методів дослідження та форм презентації результатів. У контексті вивчення теми «Історії Глухівщини у ХХ ст.» це означає спільне формулювання дослідницьких гіпотез або розробку критеріїв оцінювання краєзнавчих проєктів, що зміцнює діяльнісний компонент компетентності. Діалог має стати основною формою комунікації. Це не просто обмін думками, а мистецтво ведення критичного обговорення, що виховує навички аргументації, толерантності до інших точок зору та вміння відстоювати власну позицію на основі фактів (наприклад, під час дискусії щодо суперечливих локальних джерел). Це виключає односторонню подачу інформації і сприяє розвитку формально-логічного мислення та критичності.

Принципова вимога – забезпечення максимальної самостійності. Старшокласники прагнуть працювати без постійного контролю, приймаючи на себе відповідальність за результат. Це реалізується через проєктну технологію, пошуково-дослідницьку діяльність та самостійну роботу з архівними матеріалами, що дозволяють учням відчувати себе справжніми дослідниками. Такий підхід категорично виключає авторитарні підходи, що пригнічують ініціативу та самостійність. Натомість, він вимагає від учителя якісної зміни своєї професійної ролі: з єдиного джерела знань він перетворюється на фасилітатора та консультанта. Роль фасилітатора полягає у створенні оптимальних умов для самостійної пізнавальної діяльності учнів, організації групової роботи та керуванні дискусіями, тоді як роль консультанта зводиться до надання експертної допомоги у складних методологічних питаннях

(наприклад, як здійснити критику локальних джерел) або корекції логіки дослідження. Це зміщення акцентів не лише відповідає віковим потребам юності, а й є необхідною педагогічною умовою для формування ціннісно-мотиваційного компонента, оскільки визнання відповідальності виховує громадянську зрілість [23; 24].

Отже, у результаті ґрунтовного аналізу психолого-педагогічних характеристик періоду ранньої юності (10-11 класи) однозначно встановлено, що цей вік є критичним та сенситивним етапом для ефективного формування краєзнавчої компетентності. Розуміння якісних змін у когнітивній, мотиваційно-ціннісній та соціальній сферах старшокласників виступає ключовою педагогічною умовою для розробки адекватної та результативної методики вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».

Насамперед, когнітивна сфера досягає вершини розвитку: формально-логічне мислення дозволяє учням оперувати високорівневими абстракціями (тоталітаризм, історична пам'ять), застосовувати гіпотетико-дедуктивний метод та здійснювати багатофакторний аналіз складних історичних процесів на регіональному рівні. Це забезпечує системність і глибину засвоєння когнітивного компонента та формує критичність мислення, яка є фундаментальною основою для критики локальних джерел та пошуково-дослідницьких умінь діяльнiсного компонента.

По-друге, мотиваційно-ціннісна сфера керується світоглядним самовизначенням, яке є провідною потребою юності. Вивчення Історії Глухівщини у ХХ ст., особливо її трагічних сторінок (Голодомор, репресії), надає автентичний, локальний матеріал, який перетворює абстрактні факти на особистісно значущі моральні дилеми. Це дозволяє учням перейти до свідомого, аргументованого формування цінностей, забезпечуючи формування ціннісно-мотиваційного компонента краєзнавчої компетентності – дієвого патріотизму та громадянської відповідальності, заснованих на історичній правді. Мотиви їхньої діяльності стають соціально значущими, що мотивує до участі у суспільно корисній краєзнавчій діяльності.

По-третє, соціальна зрілість старшокласників, виражена у прагненні до визнання статусу дорослості та навчально-професійній орієнтації, вимагає відмови від авторитарних підходів. Методика повинна ґрунтуватися на партнерстві, діалозі та максимальній самостійності, де вчитель виконує роль фасилітатора та консультанта. Застосування проєктної технології та командної пошуково-дослідницької діяльності є найбільш ефективним, оскільки відповідає потребі учнів у самоствердженні, розвиває напругу діяльнісного компонента та готує їх до соціальної адаптації.

Отже, вікові особливості учнів 10-11 класів створюють оптимальне психологічне підґрунтя, де високий рівень критичного інтелекту та сформована потреба у світоглядному самовизначенні дозволяють успішно інтегрувати знання, вміння та цінності для формування краєзнавчої компетентності як цілісного та дієвого педагогічного феномену.

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, встановлено, що формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів є цілісним, системним та психолого-педагогічно обґрунтованим процесом, має чітко визначені цілі, зміст і засоби.

По-перше, визначено термінологічний апарат дослідження. Краєзнавча компетентність трактується як інтегративна якість особистості, що виходить за межі простих знань і вмінь, охоплюючи здатність застосовувати набуту інформацію та ціннісні установки для вирішення практичних завдань, пов'язаних із життям малої Батьківщини. Структурно ця компетентність складається з трьох взаємопов'язаних компонентів, що стали основою для подальшої діагностики: когнітивного (систематизовані знання про історію Глухівщини у ХХ ст.), діяльнісного (вміння здійснювати краєзнавчу діяльність та аналізувати локальні джерела) та ціннісно-мотиваційного (громадянська відповідальність та патріотизм). Історичне краєзнавство визначено як методологічна база, що реалізує принцип локалізації, перетворюючи абстрактну історію на емоційно значущу мікроісторію рідного краю.

Краєзнавча діяльність виступає як педагогічна технологія та головний інструмент формування компетентності, інтегруючи пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та практично-перетворювальну форми роботи. Разом з тим, навчально-методичне забезпечення є інструментальною категорією, що, включаючи локалізовані ресурси та діагностичний інструментарій, забезпечує автентичність, відтворюваність та ефективність педагогічного процесу. Таким чином, встановлено чітку ієрархію понять, де краєзнавча компетентність є метою, історичне краєзнавство – змістом, а краєзнавча діяльність та навчально-методичне забезпечення – засобами її досягнення.

По-друге, ґрунтовно обґрунтовано, що рання юність (учні 10-11 класів) є критичним та сенситивним етапом для ефективного формування цієї компетентності, оскільки вікові особливості створюють оптимальне психологічне підґрунтя, де високий рівень критичного інтелекту та сформована потреба у світоглядному самовизначенні дозволяють успішно інтегрувати знання, вміння та цінності: Когнітивна сфера досягає вершини розвитку: формально-логічне мислення дозволяє учням оперувати високорівневими абстракціями, здійснювати багатофакторний аналіз складних історичних процесів на регіональному рівні та формувати критичність мислення. Це забезпечує системність і глибину засвоєння когнітивного та діяльнісного компонентів. Мотиваційно-ціннісна сфера керується світоглядним самовизначенням. Вивчення Історії Глухівщини у ХХ ст., особливо її трагічних сторінок, надає автентичний, локальний матеріал, що перетворює абстрактні факти на особистісно значущі моральні дилеми. Це дозволяє учням перейти до свідомого, аргументованого формування ціннісно-мотиваційного компонента – дієвого патріотизму та громадянської відповідальності. Соціальна зрілість старшокласників вимагає відмови від авторитарних підходів. Методика повинна ґрунтуватися на партнерстві, діалозі та максимальній самостійності. Застосування проєктної технології та командної пошуково-дослідницької діяльності є найбільш ефективним, оскільки відповідає потребі учнів у самоствердженні та розвиває діяльнісний компонент. Таким чином, вікові

особливості учнів 10-11 класів створюють оптимальне психологічне підґрунтя, а чітко визначена ієрархія понять та компонентний склад компетентності забезпечують необхідну теоретичну базу для розробки адекватної та результативної методики вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» та її подальшої експериментальної перевірки.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ІСТОРІЯ ГЛУХІВЩИНИ У ХХ СТ.» У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

2.1. Дидактичні матеріали регіональної історії ХХ ст. у формуванні краєзнавчої компетентності

Вивчення історії України ХХ ст. учнями 10-11 класів, особливо у контексті формування ключових компетентностей, не може обмежуватися лише загальнонаціональним наративом. Інтеграція регіональної теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» є стратегічною педагогічною умовою, що дозволяє якісно підвищити ефективність освітнього процесу, оскільки вона виступає потужним методологічним, дидактичним та аксіологічним інструментом для розвитку краєзнавчої компетентності [11; 18].

Ключова особливість регіонального підходу у вивченні історії України ХХ ст. полягає у створенні методологічного містка, що забезпечує необхідний для старшокласників перехід від макроісторії до мікроісторії. На відміну від оперування суто абстрактними поняттями загальноукраїнського курсу, вивчення історії через локальний матеріал дозволяє ефективно уникнути деперсоналізації подій ХХ ст. Це критично важливо, оскільки старшокласники, які вже володіють формально-логічним мисленням, здатні повноцінно застосовувати гіпотетико-дедуктивний метод: вони вивчають загальні закони, директиви та політики центральної влади (наприклад, політика більшовиків у 1920-х – 1930-х рр.) і перевіряють, як ці загальнодержавні закони трансформувалися, модифікувалися та реалізовувалися на конкретній території – Глухівщині.

Ця методологія реалізується через два основні напрямки:

1. Конкретизація та контекстуалізація. Так, складні та часто травматичні історичні явища, як-от тоталітаризм, колективізація, Голодомор, політичні репресії, набувають конкретного, чуттєвого та зрозумілого виміру через призму локальних джерел. До таких джерел відносяться списки жертв, конкретні архівні документи Глухівського архіву, витяги з місцевих постанов, протоколи партійних зборів та усні свідчення місцевих мешканців. Це дозволяє учням не просто запам'ятати фактологічні знання (дати, прізвища), але й сформувати контекстуальні знання – тобто здатність встановлювати складні причинно-наслідкові зв'язки між політикою центру та її регіональною специфікою. Це є необхідним для якісного наповнення когнітивного компонента краєзнавчої компетентності, оскільки знання перестають бути ізольованими і стають системними.

2. Системний багатофакторний аналіз. Так, вивчення регіональної історії стимулює системне мислення, яке відповідає найвищому рівню інтелектуального розвитку юності. Учні змушені аналізувати не один, а сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних та політичних факторів, що діяли одночасно на місцевому рівні. Це дає можливість проводити багатофакторний аналіз, пояснюючи, наприклад, специфіку партизанського руху (враховуючи місцевий ландшафт, етнічний склад та соціальний спротив) чи особливості повоєнної відбудови (залежно від рівня руйнувань місцевої інфраструктури та наявності робочої сили) саме у своєму районі. Такий аналіз поглиблює розуміння історичного процесу і є основою для розвитку дослідницьких умінь діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Регіональна тематика – вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» – слугує потужним дидактичним стимулом, що забезпечує якісний перехід від пасивного засвоєння історичної інформації до активної, пошуково-дослідницької діяльності, що є необхідною педагогічною умовою для формування діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Формування дослідницьких навичок є центральним елементом цього процесу, що реалізується через використання локальних джерел. Робота з

автентичним матеріалом – усними свідченнями очевидців, місцевою пресою, фотодокументами та архівними справами Глухівщини – перетворює учня на справжнього дослідника. Це безпосередньо формує діяльнісний компонент краєзнавчої компетентності завдяки розвитку критичного аналізу джерел (визначення достовірності, оцінка суб'єктивності автора та порівняння інформації), навичок наукового пошуку та інтерпретаційних умінь, де учні надають історичного сенсу локальним фактам у ширшому контексті. Залучення до польових досліджень (обстеження історичних місць) та проведення усної історії згідно з професійними протоколами поглиблює їхні дослідницькі навички та додає навчальній діяльності соціальної значущості [29].

Також тема «Історія Глухівщини у ХХ ст.» є ідеальною основою для проєктної технології, що інтегрує когнітивний та діяльнісний компоненти краєзнавчої компетентності. Створення соціально корисного продукту (розробка екскурсійних маршрутів, формування віртуальних архівів, написання біографічних нарисів) задовольняє потребу юності у самореалізації та визнанні статусу дорослості, що забезпечує потужне підвищення мотивації до навчання, оскільки результат їхньої роботи є видимим та затребуваним суспільством. Проєктна робота також вимагає застосування навичок систематизації, узагальнення та синтезу, а також планування і колективної відповідальності, що є важливим елементом професійної орієнтації.

Дидактична ефективність виявляється у розвитку комунікації, співпраці та громадянської зрілості. Необхідність роботи з місцевими архівами, музеями та громадою (інтерв'ювання) вимагає високого рівня співпраці та діалогу. Логічне завершення дослідження – публічний захист краєзнавчих проєктів – виховує напругу діяльнісного компонента через відточування комунікативно-презентаційних умінь – здатність чітко та аргументовано викладати результати, вести критичне обговорення та відстоювати власну позицію, що є невід'ємним елементом громадянської зрілості. Таким чином, дидактична ефективність вивчення регіональної історії полягає у комплексній активації дослідницьких,

проектних та комунікативних умінь, що забезпечує практичну реалізацію діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Аксіологічна роль вивчення історії через рідний край є найважливішою особливістю регіонального підходу, оскільки вона охоплює сферу морально-ціннісного вибору та світоглядного самовизначення юності. Регіональний матеріал має незамінний виховний потенціал, який безпосередньо впливає на ціннісно-мотиваційний компонент краєзнавчої компетентності, перетворюючи знання на внутрішній регулятор поведінки [32].

Суть аксіологічного впливу полягає у процесі особистісної ідентифікації. У той час, коли трагічні сторінки (такі як Голодомор, політичні репресії) чи героїчні події ХХ ст. стосуються рідної землі, родини та предків на Глухівщині, історія перестає бути нейтральною і набуває емоційної насиченості та особистісної значущості. Вона стає не просто навчальним матеріалом, а частиною родинної пам'яті. Цей емоційний зв'язок ініціює аксіологічне осмислення минулого: старшокласники змушені давати моральну оцінку вчинкам людей, які жили в умовах тоталітаризму, осмислювати поняття справедливості, гідності та відповідальності. Це безпосередньо сприяє громадянському самовизначенню – процесу, в якому учень усвідомлює себе частиною місцевої громади, а відтак, і національної спільноти.

Локальна історія виконує функцію перетворення патріотизму з абстрактного, декларативного почуття на дієву відповідальність. Це стає можливим завдяки тому, що мотиви діяльності старшокласників набувають соціальної значущості. Усвідомивши цінність та вразливість історичної пам'яті свого краю, учні мотивовані до активної соціальної дії та суспільного служіння [33].

Конкретні форми дієвості включають збереження пам'яток та історичних об'єктів (упорядкування невідомих могил, встановлення меморіальних дощок), просвітницьку роботу (проведення екскурсій для молодших школярів, публічні презентації проєктів) та документування забутих сторінок. Ця діяльність є прямим проявом свідомої громадянської позиції, заснованої на історичній

правді, а не на міфах, і відображає готовність брати на себе відповідальність за культурну спадщину.

Виходячи з цього, ціннісно-мотиваційний компонент краєзнавчої компетентності формується як інтегрована якість особистості, де знання про історію (когнітивний компонент) і вміння її досліджувати (діяльнісний компонент) перетворюються на стійку внутрішню установку на повагу до минулого та активну участь у збереженні національної пам'яті.

Таким чином, аксіологічна роль регіональної історії є ключовою для досягнення найвищих виховних цілей, інтегруючи інтелектуальний розвиток юності зі світоглядним становленням та громадянською зрілістю.

Інтеграція регіональної теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» у процес вивчення Історії України є стратегічною педагогічною умовою, що якісно підвищує ефективність освітнього процесу та забезпечує комплексне формування краєзнавчої компетентності в учнів 10-11 класів.

Ключова особливість підходу полягає у створенні методологічного містка, що здійснює перехід від абстрактної макроісторії до конкретної мікроісторії. Це дозволяє учням, які володіють формально-логічним мисленням, застосовувати гіпотетико-дедуктивний метод для багатофакторного аналізу, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між політикою центру та її регіональною специфікою. Використання локальних джерел (архіви, усні свідчення) конкретизує травматичні явища ХХ ст. (Голодомор, репресії), якісно наповнюючи когнітивний компонент краєзнавчої компетентності системними та контекстуальними знаннями.

З дидактичної точки зору, регіональна тематика є потужним стимулом для активної, пошуково-дослідницької діяльності, забезпечуючи практичну реалізацію діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності. Це відбувається через формування дослідницьких навичок (критичний аналіз джерел, польові дослідження, усна історія), реалізацію проектної технології (створення соціально корисного продукту, як-от віртуальні архіви чи екскурсії) та розвиток комунікативно-презентаційних умінь (публічний захист проєктів,

співпраця з громадою). Ця діяльність відповідає потребі юності у самореалізації та визнанні статусу дорослості.

Найважливішою є аксіологічна роль регіональної історії, що безпосередньо впливає на ціннісно-мотиваційний компонент краєзнавчої компетентності. Коли трагічні сторінки стосуються рідної землі та предків, історія набуває особистісної значущості та викликає аксіологічне осмислення минулого. Це забезпечує громадянське самовизначення та перетворює абстрактний патріотизм на дієву відповідальність (збереження пам'яток, просвітницька робота), що є прямим проявом свідомої громадянської позиції, заснованої на історичній правді [14; 24].

Таким чином, вивчення історії України через призму теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» є комплексною та інтегруючою педагогічною умовою, яка дозволяє максимально використати інтелектуальний та мотиваційний потенціал учнів 10-11 класів для формування цілісної, компетентної та громадянської зрілої особистості.

2.2. Аналіз сучасних освітніх програм та навчально-методичного забезпечення

Краєзнавча компетентність є результатом еволюції дидактичної думки та прямим відгуком на вимоги компетентнісного підходу, закріпленого у державних освітніх стандартах, зокрема в контексті Нової української школи. Феноменальність краєзнавчої компетентності полягає в її високій інтегративності та прикладній значущості: вона є динамічною, цілісною, особистісно забарвленою якістю, що синтезує знання, вміння, способи мислення та ціннісні орієнтири. Її найважливіша ознака – спроможність учня діяти, успішно застосовувати набуті знання та вміння для вирішення реальних, практичних та соціально значущих завдань, які безпосередньо пов'язані з історією, культурою та географією малої Батьківщини. У цьому сенсі

краєзнавча компетентність функціонує як необхідний методологічний місток, що сполучає макроісторію (загальнонаціональні та світові процеси ХХ ст.) та мікроісторію (локальні події та долі мешканців Глухівщини), забезпечуючи глибоку особистісну ідентифікацію учня з історичним процесом [15].

Сутнісне визначення краєзнавчої компетентності ґрунтується на її системності та функціональній спрямованості. Як педагогічний феномен, вона є похідною від ключових компетентностей (громадянської, соціальної, загальнокультурної), але набуває регіональної специфіки через зміст історичного краєзнавства, що використовує принцип локалізації як провідний дидактичний інструмент. Краєзнавча компетентність характеризується не лише володінням інформацією, але й готовністю та мотивацією її застосовувати у суспільно корисній діяльності. Обґрунтування феномену краєзнавча компетентність для учнів 10-11 класів є особливо актуальним, оскільки цей віковий період (юність) характеризується найвищим рівнем розвитку абстрактно-логічного мислення, здатності до критичного аналізу джерел, потреби у світоглядному самовизначенні та формуванні громадянської ідентичності. Саме ці психолого-педагогічні особливості дозволяють учням повноцінно і відповідально осмислювати складні та суперечливі події теми «Історія Глухівщини ХХ ст.» та брати участь у складній пошуково-дослідницькій краєзнавчій діяльності [20].

Для поглибленого розкриття краєзнавчої компетентності її доцільно розглядати як структурно-функціональну модель, де кожен елемент забезпечує цілісність освітньої мети.

Когнітивний (знаннєвий) компонент несе пізнавальну функцію, відображаючи глибину та системність засвоєння Історії Глухівщини у ХХ ст. Він вимагає не лише знання фактів, а й критичного розуміння локальних причинно-наслідкових зв'язків та вміння орієнтуватися у термінологічному полі.

Когнітивний компонент є інтелектуальною основою та необхідним фундаментом краєзнавчої компетентності. Його сутність полягає не просто у

сумі фактів, а у системі глибоких, структурованих та критично осмислених знань про природні, історичні, культурні, соціально-економічні та етнографічні особливості рідного краю (зокрема, Глухівщини). Цей компонент відповідає за пізнавальну (епістемологічну) функцію компетентності, забезпечуючи інтелектуальну готовність учня до аналізу, порівняння та інтерпретації історичних явищ. Без якісно сформованого когнітивного компонента краєзнавча діяльність (діяльнісний компонент) втрачає сенс, оскільки не матиме належного теоретичного підґрунтя, а ціннісно-мотиваційний компонент ризикує перетворитися на некритичний, декларативний патріотизм.

У контексті теми магістерського дослідження, змістовою основою когнітивного компонента є вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.». Знання, що його складають, мають бути структуровані відповідно до вимог компетентнісного підходу:

1. Фактологічні знання (знання-інформація). Це конкретна, верифікована інформація про ключові події та процеси на Глухівщині протягом ХХ ст. Сюди належить знання місцевих проявів революційних подій 1917–1921 рр., специфіки проведення колективізації, механізмів та наслідків Голодомору 1932–1933 рр. у районі, хронології нацистської окупації та діяльності партизанських/підпільних груп, а також етапів повоєнної відбудови, індустріалізації та соціокультурних змін.

2. Контекстуальні знання (знання-зв'язки). Це здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та здійснювати порівняльний аналіз локальної історії з загальноукраїнським та світовим історичним наративом. Учень повинен розуміти, як саме політика центральної влади (наприклад, політика коренізації чи аграрні реформи) реалізовувалася і трансформувалася на місцевому рівні. Цей аспект вимагає усвідомлення історичної специфіки Глухівщини, що має вирішальне значення для формування історичного мислення учнів.

3. Методологічні та термінологічні знання. Включають знання базових понять історичного краєзнавства, принципів роботи з локальними

джерелами (типологія, критика, інтерпретація), а також специфічної місцевої топоніміки та ономастики. Учень має володіти термінами, які дозволяють йому чітко артикулювати свої знання та аргументувати висновки.

Когнітивний компонент є фундаментом для розвитку інших елементів краєзнавчої компетентності. Він забезпечує змістовну базу для краєзнавчої діяльності, оскільки пошук та аналіз локальних джерел (діяльнісний компонент) неможливий без попередніх знань про те, що і де шукати. Крім того, глибоке знання історії регіону, особливо її трагічних сторінок, є необхідною умовою для формування ціннісно-мотиваційного компонента – свідомого патріотизму, заснованого не на емоціях, а на історичній пам'яті та знанні.

Діагностика сформованості когнітивного компонента здійснюється шляхом перевірки не лише обсягу, а й якості та системності знань. Критеріями є глибина розуміння історичних процесів на Глухівщині, здатність до порівняльного аналізу та коректність використання термінології. Таким чином, когнітивний компонент виступає як інтелектуальна матриця, що надає сенс усій подальшій практичній роботі учня-краєзнавця [26].

Діяльнісний (операційний) компонент є свідченням практичної реалізації краєзнавчої компетентності через краєзнавчу діяльність і виконує розвивальну та практично-перетворювальну функцію. Він охоплює вміння працювати з локальними джерелами, здійснювати польові дослідження, аналізувати, синтезувати та ефективно презентувати краєзнавчий матеріал у формі проєктів чи екскурсій.

Діяльнісний компонент є критично важливим структурним елементом краєзнавчої компетентності, оскільки він відображає не лише факт володіння знаннями (когнітивний компонент) чи наявність внутрішнього інтересу (ціннісно-мотиваційний компонент), але й реальну функціональну готовність і спроможність учня ефективно застосовувати набуті знання та ціннісні установки для виконання практичних, пошуково-дослідницьких та соціально значущих завдань у сфері історичного краєзнавства. Саме через діяльність

компетентність набуває свого прикладного, функціонального значення, перетворюючи пасивного споживача інформації на активного суб'єкта пізнання та соціальної дії. У контексті магістерського дослідження цей компонент є головним об'єктом формувального впливу та ключовим критерієм оцінки ефективності розроблених педагогічних умов. Діяльнісний компонент є безпосереднім відображенням принципу діяльності в педагогіці та відповідає за практичну реалізацію краєзнавчої компетентності, ґрунтуючись на краєзнавчій діяльності, яка є комплексною та охоплює спектр умінь, необхідних для роботи з локальною історією. Він характеризується практичною орієнтацією, що завжди спрямована на отримання конкретного, вимірюваного продукту (проєкт, екскурсія, архівний опис), інструментальністю, яка включає спеціалізовані вміння, необхідні для роботи з першоджерелами, та інтегративністю, оскільки діяльність завжди органічно поєднує знання (Історія Глухівщини ХХ ст.) та мотивацію, доводячи їхню ефективність [29].

Структурно діяльнісний компонент є багатограним і включає декілька груп взаємопов'язаних умінь, які формуються послідовно під час роботи з матеріалом. По-перше, це пошуково-дослідницькі вміння, які є стрижнем і дозволяють учню діяти як самостійному історик-краєзнавцю. Сюди відносять вміння формулювати дослідницьку проблему (здатність ідентифікувати малодосліджені або суперечливі аспекти Історії Глухівщини ХХ ст. та ставити конкретні краєзнавчі завдання), а також навички роботи з локальними джерелами. Ці навички включають архівно-бібліографічні вміння (знаходити, систематизувати, критикувати та аналізувати локальні джерела – документи Глухівського архіву, місцеві періодичні видання), польові навички (Усна історія – професійне інтерв'ювання очевидців, фіксація та верифікація суб'єктивних свідчень) та вміння працювати з картографічним та візуальним матеріалом (зіставлення історичних карт з сучасними, локалізація об'єктів). По-друге, це навчально-організаційні вміння, які стосуються організації власної навчальної та дослідницької діяльності. Вони включають проєктні навички (здатність розробляти структуру краєзнавчого проєкту, планувати етапи,

розподіляти ресурси та час, працювати в команді) та навички самоорганізації й рефлексії (вміння оцінювати власні результати, коригувати план дослідження та критично осмислювати процес пізнання). По-третє, комунікативно-презентаційні уміння дозволяють учню представити результати своєї роботи на публіку. Сюди належать навички публічного захисту (чітко, логічно та аргументовано захищати результати дослідження), екскурсійна діяльність (вміння розробляти та проводити змістовні екскурсії по Глухову чи району) та мультимедійна підготовка (навички створення якісних презентацій, відеороликів, вебсторінок, що популяризують місцеву історію).

У старшій школі діяльнісний компонент набуває особливого значення, оскільки він сприяє формуванню критичного мислення (через аналіз суперечливих локальних джерел), професійній орієнтації (надаючи досвід, необхідний для майбутніх гуманітарних професій) та соціалізації (через практично-перетворювальну діяльність, де знання перетворюються на суспільно корисну дію, зміцнюючи ціннісно-мотиваційний компонент). Оцінювання цього компонента є ключовим для дослідження і відбувається через критерії (повнота та якість використання локальних джерел, ступінь самостійності, якість кінцевого продукту) та показники (експертна оцінка учнівських проєктів, аналіз протоколів польових досліджень), що забезпечує об'єктивність вимірювання ефективності розробленої методики. Таким чином, діяльнісний компонент є серцем краєзнавчої компетентності, що забезпечує її прикладний характер, відображає здатність старшокласників до самостійної інтелектуальної та соціальної діяльності, і є прямим індикатором ефективності розроблених педагогічних умов.

Ціннісно-мотиваційний компонент є аксіологічною основою феномену і виконує виховну та регулятивну функцію. Він формує стійкий інтерес, шанобливе ставлення до спадщини та усвідомлення громадянської відповідальності за збереження місцевої історичної пам'яті. У підсумку, краєзнавча компетентність уявляється як головний освітній орієнтир і критерій ефективності розроблених у магістерській роботі педагогічних умов,

забезпечуючи не лише академічні успіхи, але й соціальну адаптацію та громадянське становлення старшокласника.

Ціннісно-мотиваційний компонент є аксіологічною основою та найвищим рівнем сформованості краєзнавчої компетентності, оскільки він визначає внутрішню позицію, стійкий інтерес і готовність особистості учня до свідомої, активної та відповідальної діяльності у сфері історичного краєзнавства. Його сутність полягає у перетворенні набутих знань (когнітивний компонент) та сформованих вмінь (діяльнісний компонент) на систему глибоко особистісних цінностей, мотивів, переконань та ставлень, які регулюють поведінку старшокласника, надаючи їй соціальної та громадянської значущості. Цей компонент виконує головну виховну (аксіологічну) функцію компетентності. Без належної мотивації та ціннісного наповнення, навіть найглибші знання про Історію Глухівщини у ХХ ст. залишаються лише академічним матеріалом, не переростаючи у соціальну активність та громадянську відповідальність.

Структура цього компонента є комплексною та охоплює два ключові блоки, що тісно взаємодіють: мотиваційний і ціннісно-смысловий.

1. Мотиваційний блок. Цей блок відображає інтерес і потребу учня у краєзнавчій діяльності. Його наповненням є:

- стійкий пізнавальний інтерес – постійний інтерес до вивчення локальної історії, пошуку локальних джерел та осмислення минулого Глухівщини;

- потреба у самореалізації – бажання застосовувати свої краєзнавчі знання та вміння у суспільно корисній діяльності, наприклад, у практично-перетворювальній діяльності (охорона пам'яток, просвітницька робота);

- особистісна значущість – усвідомлення, що вивчення історії рідного краю є важливим для формування власної ідентичності та світогляду.

2. Ціннісно-смысловий блок – цей блок є ядром компонента і визначає ставлення учня до об'єкта пізнання. Його наповненням є:

- шанобливе ставлення до історичної пам'яті – це емпатія, повага до долі земляків, які пережили складні події ХХ століття (Голодомор, війни, репресії), і усвідомлення необхідності збереження їхньої пам'яті;
- усвідомлення регіональної ідентичності – відчуття себе частиною місцевої громади, розуміння унікальності Глухівщини як історико-культурного феномену;
- громадянська відповідальність та патріотизм – не декларативний, а дієвий патріотизм, що проявляється у готовності захищати, примножувати та популяризувати місцеву спадщину. Це формує активну життєву позицію.
- особистісні якості – розвиток толерантності, ініціативності, критичності, готовності до співпраці в командних краєзнавчих проєктах.

Ціннісно-мотиваційний компонент виконує в педагогічному процесі ключову регулятивну функцію, спрямовуючи діяльність учня та визначаючи її моральну орієнтацію. Він є своєрідним «фільтром» для знань і вмінь, забезпечуючи їхнє використання на благо суспільства та культури. Саме цей компонент є найважчим для формування, оскільки вимагає глибокої емоційно-вольової роботи, залучення учня до автентичних джерел та краєзнавчої діяльності (наприклад, проведення пошукової роботи або участі в охороні пам'яток). Для магістерського дослідження він слугує індикатором виховного результату, а його сформованість перевіряється через аналіз поведінки, анкети, есе та якість ціннісних висновків, зроблених учнями у своїх дослідницьких проєктах. Таким чином, цей компонент гарантує, що сформована краєзнавча компетентність є не лише академічно успішною, але й соціально зрілою та відповідальною.

Отже, у ході ґрунтовного аналізу підрозділу встановлено, що краєзнавча компетентність є цілісним і багатофункціональним педагогічним феноменом, який органічно інтегрується в сучасну освітню парадигму компетентнісного підходу. Феноменальність краєзнавчої компетентності полягає в її здатності виступати методологічним містком між макроісторією та мікроісторією (зокрема, Історією Глухівщини ХХ ст.), забезпечуючи глибоку особистісну

ідентифікацію старшокласника та розвиваючи його як активного суб'єкта пізнання. Обґрунтовано, що краєзнавча компетентність набуває особливої актуальності для учнів 10-11 класів, чий вік відповідає найвищому рівню критичного мислення та потребі у світоглядному самовизначенні. Центральною знахідкою підрозділу є структурно-функціональна модель краєзнавча компетентність, що складається з трьох взаємозалежних компонентів: когнітивний компонент забезпечує пізнавальну функцію через систему глибоких, структурованих знань про локальну історію, виступаючи інтелектуальною матрицею для подальшої роботи. Діяльнісний (операційний) компонент реалізує практично-перетворювальну функцію, охоплюючи комплекс пошуково-дослідницьких та комунікативно-презентаційних умінь, необхідних для роботи з локальними джерелами та створення проєктів, і є ключовим критерієм оцінки ефективності методики. Ціннісно-мотиваційний компонент виконує виховну (регулятивну) функцію, формуючи аксіологічну основу компетентності, що виявляється у стійкому інтересі, шанобливому ставленні до історичної пам'яті та громадянській відповідальності. Таким чином, краєзнавча компетентність уявляється як головний освітній орієнтир, що забезпечує не лише академічну успішність, а й соціальну зрілість та громадянське становлення учнів 10-11 класів.

Об'єктивний аналіз чинного нормативно-правового, програмного та навчально-методичного забезпечення є необхідною передумовою для обґрунтування актуальності магістерського дослідження та подальшої розробки авторської методики формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» Дослідження розпочато з оцінки концептуальних засад, закладених у ключових освітніх документах.

Українське освітнє законодавство, зокрема Закон України «Про освіту» та Державний стандарт профільної середньої освіти, чітко визначає орієнтацію на компетентнісний підхід. Це вимагає від школи не лише передачі знань, а й формування ключових компетентностей, які є основою для успішної

самореалізації особистості. Серед цих ключових компетентностей особливо виділяються громадянська та історична, які органічно пов'язані з краєзнавчою. Краєзнавча компетентність слугує інтегративною ланкою, оскільки вона дозволяє реалізувати загальні цілі громадянської освіти через призму локальної історії, розвиваючи регіональну ідентичність та відповідальність.

Концепція «Нова українська школа» (НУШ), що визначає філософію освітніх змін, акцентує на важливості краєзнавчого принципу та дослідницької діяльності як наскрізних ліній освітнього процесу. Такий підхід теоретично підтверджує необхідність та доцільність інтеграції локального матеріалу, оскільки історія рідного краю виступає як автентичне середовище для набуття практичних навичок і формування ціннісних орієнтирів. Саме вивчення історії Глухівщини у ХХ ст. дозволяє перейти від абстрактних історичних фактів до особистісно значущої мікроісторії, безпосередньо залучаючи учнів 10-11 класів до роботи з місцевими джерелами та живою пам'яттю громади. Таким чином, нормативно-правова база не лише дозволяє, а й вимагає посилення регіонального компонента у старшій школі, надаючи концептуальне обґрунтування для розробки спеціалізованої методики.

Детальний розгляд чинних типових навчальних програм з історії України для 10-11 класів (як рівня стандарту, так і профільного) виявив диспропорцію між концептуальною настановою і фактичним виділенням навчального часу. Регіональний компонент здебільшого представлений як факультативний, рекомендований для реалізації через практичні заняття або екскурсії, що не забезпечує його системного та комплексного вивчення. Програми не містять конкретних методологічних рекомендацій щодо цілеспрямованого формування всіх трьох компонентів краєзнавчої компетентності (когнітивного, діяльнісного, ціннісно-мотиваційного), обмежуючись переважно інформаційним наповненням.

Ця прогалина поглиблюється при аналізі підручників з історії України для старшої школи. Як правило, матеріал, присвячений регіональним процесам ХХ ст., є фрагментарним або відсутнім взагалі, що особливо стосується

мікроісторії Глухівщини. Аналіз методичного апарату підручників показує, що більшість пропонованих завдань орієнтована на відтворення загальнонаціональних знань, не стимулюючи учнів до діяльнісного компонента – критичного аналізу локальних джерел, проведення дослідницького пошуку чи роботи з усною історією. Традиційні підходи не сприяють розвитку вмінь, необхідних для вирішення краєзнавчих завдань, і є малоефективними для формування громадянської відповідальності на основі локальної історичної правди.

Третій аспект аналізу зосереджений на специфічному локальному навчально-методичному забезпеченні, необхідному для вивчення мікроісторії Глухівщини у ХХ столітті. Проведений огляд засвідчує, що існує значна науково-достовірна база (монографії місцевих істориків, збірники архівних документів, тематичні краєзнавчі посібники, видані на регіональному рівні, а також публікації у місцевій періодичній пресі). Ці ресурси мають беззаперечний дидактичний потенціал, оскільки містять автентичні відомості про ключові події ХХ століття (колективізація, Голодомор, Друга світова війна, повоєнна розбудова) саме на території Глухівщини, що є критично важливим для формування когнітивного та ціннісно-мотиваційного компонентів краєзнавчої компетентності.

Однак, незважаючи на високу наукову цінність, фіксується відсутність методичної адаптації цих матеріалів для ефективного використання в освітньому процесі 10–11 класів. Локальні ресурси переважно створені для академічного чи широкого читацького кола і не відповідають віковим та психолого-педагогічним вимогам старшої школи:

1. Надмірна складність. Мова та структура подачі матеріалу часто є надмірно науковою або переобтяженою деталями, що ускладнює самостійне засвоєння учнями.

2. Відсутність дидактичного супроводу. У посібниках, як правило, відсутні методичні розділи, які містили б чіткі інструкції для вчителя, питання для дискусій, завдання для роботи з першоджерелами чи рекомендації щодо

використання інтерактивних технологій, що гальмує розвиток діяльнісного компонента.

Ключовою ж прогалиною, що безпосередньо впливає на можливість об'єктивної оцінки ефективності освітнього процесу, є відсутність необхідного діагностичного інструментарію. Локальні посібники не супроводжуються валідизованими тестами, анкетами чи уніфікованими критеріями оцінювання проєктної діяльності, які були б спеціально спрямовані на вимірювання сформованості саме краєзнавчої компетентності (її когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів). Наявні інструменти переважно обмежуються вимірюванням пам'яті та репродуктивних знань, тоді як для оцінки компетентності необхідні складніші методи, що оцінюють навички критичного аналізу джерел та глибину ціннісних орієнтацій. Ця ситуація підтверджує необхідність розробки авторського методичного забезпечення, що включатиме не лише адаптований зміст, а й валідизований діагностичний комплекс, що слугує основою для експериментальної частини магістерського дослідження.

Аналіз засвідчує, що хоча чинна нормативно-правова база концептуально підтримує ідею компетентнісного підходу та регіонального виховання, існуюче навчально-методичне забезпечення не надає системної та достатньої підтримки для цілеспрямованого формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення історії Глухівщини у ХХ ст. Це створює методичну прогалину, що полягає у відсутності комплексної, діяльнісно-орієнтованої методики, що інтегрує локальні джерела, дослідницьку діяльність та ціннісно-мотиваційний аспект, що слугує прямим обґрунтуванням для розробки та експериментальної апробації методики, деталізація якої буде представлена у наступних підрозділах.

Висновки до другого розділу

У другому розділі структуровано краєзнавчу компетентність та обґрунтовано необхідність розробки методики, виходячи з її цілісності,

багатофункціональності та актуальності для освітнього процесу у профільній школі.

Встановлено, що краєзнавча компетентність є цілісним педагогічним феноменом, що органічно інтегрується в компетентнісний підхід і функціонує через три взаємозалежні компоненти: когнітивний (забезпечує пізнавальну функцію через систему знань про Історію Глухівщини у ХХ ст.), діяльнісний (реалізує практично-перетворювальну функцію через комплекс пошуково-дослідницьких, проєктних та комунікативно-презентаційних умінь) та ціннісно-мотиваційний (виконує виховну та регулятивну функцію, формуючи свідому громадянську позицію та дієвий патріотизм). Обґрунтовано, що така структурна модель дозволяє максимально використати інтелектуальний та світоглядний потенціал учнів 10-11 класів.

Доведено, що інтеграція теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» є стратегічною педагогічною умовою, оскільки вона: методологічно створює місток між макроісторією та мікроісторією, дозволяючи учням, які володіють формально-логічним мисленням, застосовувати гіпотетико-дедуктивний метод для критичного аналізу причинно-наслідкових зв'язків між загальнодержавною політикою та її регіональною специфікою. Дидактично забезпечує перехід від пасивного засвоєння знань до активної пошуково-дослідницької діяльності, що є основою для формування діяльнісного компонента. Це відбувається через роботу з автентичними локальними джерелами (усні свідчення, архіви Глухівщини), реалізацію проєктної технології та розвиток комунікативно-презентаційних умінь. Аксиологічно перетворює абстрактний патріотизм на особистісно значущу, дієву відповідальність. Вивчення трагічних сторінок (Голодомор, репресії) через призму рідної землі сприяє громадянському самовизначенню та формуванню стійких ціннісних орієнтирів.

Критичний аналіз чинного навчально-методичного забезпечення виявив ключову методичну прогалину, яка полягає у диспропорції між вимогами Концепції НУШ та практикою їхньої реалізації: навчальні програми та підручники виділяють регіональному компоненту фрагментарний статус, не

забезпечуючи його системного вивчення. Локальні краєзнавчі ресурси (монографії, збірники) є методично неадаптованими для використання у старшій школі (складність, відсутність дидактичного супроводу). Критично важливим є дефіцит валідизованого діагностичного інструментарію, спрямованого на об'єктивне вимірювання сформованості саме краєзнавчої компетентності, а не лише репродуктивних знань.

Таким чином, виявлена методична прогалина (відсутність комплексної, діяльнісно-орієнтованої та діагностично забезпеченої методики) слугує прямим обґрунтуванням для необхідності розробки та експериментальної апробації методики формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ІСТОРІЯ ГЛУХІВЩИНИ У ХХ СТ.» В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ

3.1. Методика формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.»

Необхідність розробки та впровадження авторської методики формування краєзнавчої компетентності зумовлена низкою об'єктивних чинників, що визначають сучасний стан історичної освіти в Україні.

По-перше, існує суперечність між значним обсягом теоретичного матеріалу в курсі «Історія України» та дефіцитом «живої», персоналізованої історії. Вивчення ХХ ст. – періоду найбільш радикальних соціальних трансформацій – часто залишається для учнів 10-11 класів набором абстрактних дат і термінів. Впровадження методики дозволяє подолати цю відчуженість, перетворюючи історію Глухівщини на зрозумілий контекст, де глобальні процеси (революції, війни, Голодомори, здобуття Незалежності) розглядаються через долі земляків та історію рідних вулиць [1; 5].

По-друге, сучасний Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти вимагає переходу від знанневої парадигми до компетентнісної. Це означає, що учень має не просто «знати факти», а вміти працювати з джерелами, критично аналізувати інформацію та формувати власну позицію. Методика пропонує інструментарій, що перетворює учня з пасивного споживача інформації на активного дослідника локального минулого.

По-третє, у контексті повномасштабних викликів сучасності, формування регіональної ідентичності як складової загальнонаціональної є фундаментом громадянської стійкості. Глухівщина, як прикордонний регіон із потужною

історико-культурною спадщиною, потребує особливої методичної уваги для виховання в учнів 10-11 класів свідомої приналежності до своєї громади.

Запропонована методика формування краєзнавчої компетентності є науково обґрунтованою та організаційно-педагогічною системою, спрямованою на забезпечення цілеспрямованого розвитку усіх трьох компонентів компетентності (когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного) в учнів 10-11 класів через інтеграцію регіональної теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» в освітній процес. Вона ґрунтується на ключових принципах: принципі регіоналізації (що забезпечує перехід від макроісторії до мікроісторії), принципі діяльності (що перетворює учня на активного суб'єкта пізнання) та принципі компетентнісної орієнтації (спрямованість на застосування знань і вмінь для вирішення практичних завдань).

Ефективність методики забезпечується реалізацією низки педагогічних умов, визначених на основі теоретичного аналізу. До них належать: систематична інтеграція адаптованого локального змісту та автентичних джерел (архіви, усна історія Глухівщини); використання проектної технології як провідної форми організації дослідницької діяльності; та впровадження валідизованого діагностичного комплексу для об'єктивного вимірювання динаміки сформованості краєзнавчої компетентності.

Реалізація авторської методики здійснюється послідовно у три етапи, які відповідають логіці науково-дослідної діяльності учнів 10-11 класів та забезпечують комплексне формування компетентності.

Перший етап – мотиваційно-пропедевтичний, що інтегрується в навчальний процес на початку 10-го класу. Цей етап є критично важливим фундаментом, оскільки його головна мета полягає у подоланні стійкого психологічного бар'єру та деконструкції стереотипного сприйняття історії як лінійного та відірваного від реальності тексту підручника. Учні мають усвідомити, що історія – не перелік статичних дат, а динамічне сплетіння людських дол, рішень та емоцій, що відбувалися в знайомих їм топосах. Для актуалізації стійкого пізнавального інтересу на цьому етапі пріоритет надається

методу історичного сторітелінгу, де суха фактологія замінюється наративною побудовою подій. Наприклад, вивчення трагічного зламу епох на початку ХХ ст. подається через призму особистої долі родини меценатів Терещенків. Замість простого переліку їхніх статків, учитель фокусує увагу на етичному виборі та соціальній відповідальності родини перед Глуховом, аналізуючи їхній вимушений відхід від справ та долю залишеної спадщини в умовах революційного хаосу. Це створює ситуацію емпатійного занурення, коли учень починає співпереживати історичним постатям, сприймаючи їх як реальних людей.

Паралельно з цим активно застосовується метод постановки проблемних дилем, що базуються на локальних сюжетах 1917–1920-х рр. Учитель моделює ситуації вибору, перед якими поставала глухівська громада в умовах частотої зміни політичних режимів (Центральна Рада, Гетьманат, більшовики), спонукаючи учнів до критичної дискусії: як би вони діяли в умовах ідеологічного розколу, перебуваючи на перехресті інтересів різних військово-політичних сил. Такий підхід стимулює когнітивний дисонанс і змушує учнів шукати додаткові аргументи в історичних першоджерелах, що плавно готує їх до самостійної дослідницької діяльності [7].

Особлива роль на цьому етапі відведена вчителю як фасилітатору та модератору, який відмовляється від ролі єдиного транслятора істини. Використовуючи мультимедійні лекції-панорами, що поєднують рідкісні архівні фото Глухова початку століття, автентичні аудіозаписи чи візуальні реконструкції втрачених об'єктів, педагог формує цілісне емоційне тло. Такі лекції не просто інформують, а створюють ефект «присутності», де глобальні світові виклики ХХ століття – від світових воєн до техногенних трансформацій – розглядаються через «антропоцентричну оптику» повсякденного життя глухівчан. Це спонукає учнів до внутрішньої рефлексії та ініціює пошукову потребу: вони починають ставити питання не «що сталося?», а «чому це сталося саме тут і як це вплинуло на мою родину?». Таким чином, мотиваційно-пропедевтичний етап завершується формуванням в учнів запиту на глибоке,

суб'єктивне пізнання історії Глухівщини, що є необхідною умовою для їхнього переходу до активної фази джерелознавчої та проєктної роботи на наступних етапах методики. На цьому етапі інструментарієм є створення інтерактивних хмар тегів за темою «Глухівщина в часи випробувань».

Другий етап – діяльнісно-формувальний. Він є основною ланкою реалізації авторської методики, оскільки забезпечує цілеспрямоване та синхронне наповнення когнітивного (знаннєвого) і діяльнісного (операційного) компонентів краєзнавчої компетентності, його мета полягає у перетворенні абстрактних загальнонаціональних знань на системні, контекстуальні знання про Історію Глухівщини у ХХ ст. та формуванні практичних дослідницьких умінь через активну роботу з автентичними джерелами.

Формування глибоких і структурованих знань про локальну історію забезпечується не шляхом простого заучування, а через критичний аналіз та інтерпретацію адаптованих локальних джерел, що підготовлені відповідно до вікових та психолого-педагогічних вимог профільної школи. Набір таких джерел для кожної ключової теми включає витяги з архівних документів (наприклад, протоколи засідань місцевих партійних осередків, накази районної влади, списки репресованих або постраждалих, що стосуються Глухівщини), відповідні фотодокументи та уривки з місцевої періодичної преси. Ключовим методологічним прийомом, що забезпечує формування когнітивного компонента, є порівняльний аналіз: учні зіставляють загальнонаціональні директиви (наприклад, постанови про хлібозаготівлі, політика коренізації) з їхнім фактичним впровадженням та наслідками на Глухівщині, що дозволяє усвідомити регіональну специфіку історичного процесу, його суперечності та сформувані контекстуальні знання. Додатково проводяться заняття з акцентом на спеціалізовану історичну термінологію та захист рефератів-оглядів, що є аналітичними роботами та систематизують знання з обраного мікросюжету локальної історії.

Центральним елементом формування діяльнісного компонента є проєктна технологія, яка організується через створення соціально корисних продуктів,

що забезпечує високу мотивацію юності та задовольняє потребу у визнанні. Типовими прикладами таких проєктів є: «Віртуальний архів жертв політичних репресій Глухівщини», «Екскурсійний маршрут «Глухів у роки Другої світової війни»» або «Нариси усної історії Глухівщини ХХ ст.». У процесі реалізації цих проєктів учні залучаються до архівно-бібліографічного пошуку локальних письмових джерел, опановують методику усної історії, що включає проведення професійного інтерв'ювання очевидців, фіксацію та верифікацію суб'єктивних свідчень згідно з професійними протоколами. Ключовим етапом роботи є критичний аналіз джерел, де учні вчаться визначати достовірність, повноту та суб'єктивність локальних свідчень і документів. Таким чином, діяльнісно-формульальний етап забезпечує синтез знання та дії, роблячи учня не лише носієм інформації, а й активним суб'єктом пізнання та творцем локальної історичної пам'яті.

Третій етап – аксіологічно-рефлексивний – спрямований на закріплення ціннісно-мотиваційного компонента та оцінку результатів. Провідну роль відіграють методи аксіологічного аналізу та морально-етичної дискусії, де учні осмислюють роль земляків в історії та формують свідоме ставлення до історичної пам'яті. Ключові форми роботи – публічний захист краєзнавчих проєктів перед громадою або меншими класами, що розвиває комунікативно-презентаційні уміння та надає діяльності соціальної значущості, а також написання рефлексивних есе (наприклад, «Роль моєї родини в історії Глухівщини ХХ ст.»). Завершується етап застосуванням діагностичного комплексу, який включає багаторівневі тести для оцінки когнітивного компонента, анкети та шкали для вимірювання ціннісно-мотиваційного компонента, а також критерії експертної оцінки якості та самостійності виконання проєктів для оцінки діяльнісного компонента.

Отже, розроблена авторська методика формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» являє собою цілісну, науково обґрунтовану систему, що відповідає вимогам сучасного компетентнісного підходу та викликам профільної

історичної освіти. Її унікальність полягає в органічному поєднанні мікроісторичного аналізу з активною дослідницькою діяльністю. Це у свою чергу дозволяє трансформувати вивчення історії з процесу пасивного засвоєння фактів у процес особистісно значущого пізнання минулого рідного краю.

Ефективність методики забезпечується поетапною реалізацією трьох взаємопов'язаних етапів: мотиваційно-пропедевтичного, діяльнісно-формульовального, аксіологічно-рефлексивного.

Запровадження визначених педагогічних умов – зокрема, систематичної інтеграції локального контенту, використання джерел особистого походження та ролі вчителя як фасилітатора – створює умови для переходу учнів з репродуктивного на творчо-пошуковий рівень сформованості компетентності.

Таким чином, методика не лише забезпечує високу якість когнітивних знань про історію Глухівщини ХХ ст., а й формує в учнів критичне мислення, навички наукового аналізу та міцну регіональну ідентичність, що є фундаментом для подальшої експериментальної перевірки, викладеної у наступному розділі.

3.2. Експериментально-дослідна робота з вивчення ефективності формування красназавчої компетентності під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» в учнів 10-11 класів

Експериментально-дослідна робота була спрямована на емпіричну перевірку ефективності розробленої авторської методики формування красназавчої компетентності учнів 10-11 класів через інтеграцію теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.». Дослідження проводилося на базі Глухівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2. У дослідному процесі взяли участь 22 учня, які склали одну експериментальну групу і були послідовно охоплені впливом методики протягом квітня–травня, вересня–листопада 2025 р. Така послідовна організація роботи була обрана з метою перевірки стійкості

сформованих умінь та знань при переході від 10-го (2024–2025 н.р.) до 11-го класу (2025–2026 н.р.).

Організаційно експериментальне дослідження включало три ключові етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проводився протягом квітня 2025 р. Метою цього етапу було визначити вихідний рівень знань учнів з історії Глухівщини ХХ ст. Для цього було проведено контроль знань учнів з раніше вивченої теми. Так, найвищий відсоток правильних відповідей спостерігався у завданнях I рівня (репродуктивний рівень). Учні продемонстрували високий рівень впізнаваності об'єктів, пов'язаних із родиною Терещенків (питання 1, 7). Це пояснюється візуальною присутністю цих пам'яток у міському просторі та їх популяризацією в медіа. Завдання, що стосувалися постатей С. Ковпака та М. Жужоми (питання 8, 9), не викликали значних труднощів. Більшість десятикласників (близько 80%) змогли навести приклади супротиву нацистським окупантам, що свідчить про достатню увагу до цієї теми в загальному шкільному курсі. Питання про селекцію конопель (питання 4) також отримало високий бал, оскільки діяльність Інституту луб'яних культур є візитівкою сучасного м. Глухів. Однак, попри знання окремих фактів, аналіз завдань II та III рівнів виявив суттєві прогалини. Так, найскладнішим виявилось завдання на встановлення послідовності подій 1917–1919 рр. (питання 6). Лише 25% учнів змогли правильно відтворити логіку зміни політичних режимів у м. Глухів. Це вказує на те, що учні сприймають революційні події як хаотичний набір фактів, не пов'язуючи їх із загальноукраїнським контекстом. Учні не змогли пояснити питання 10 причинно-наслідкові зв'язки між зміною статусу міста та темпами його розвитку, обмежуючись загальними фразами. Результати показали, що учні мають «мозаїчне» уявлення про історію міста. Вони знають Терещенків та Ковпака, але період 1920-х – 1930-х років (за винятком теми Голодомору) залишається для них «білою плямою». Узагальнюючи результати констатувального етапу, ми дійшли висновку, що традиційні підходи до

вивчення локальної історії в межах загального курсу не забезпечують формування цілісної краєзнавчої компетентності. Знання учнів є переважно декларативними, а дослідницькі вміння (діяльнісний компонент) та особистісне ставлення (ціннісний компонент) розвинені слабо. Більшість респондентів (64%) продемонстрували середній рівень краєзнавчої компетентності, 27% – низький, і лише 9% – достатній.

Виявлена необхідність усунення цих дефіцитів обумовила перехід до формувального етапу експериментально-дослідної роботи. Його зміст полягав у впровадженні розробленої авторської методики, яка б дозволила учням не просто запам'ятовувати факти, а самостійно конструювати знання про минуле Глухівщини.

Основним завданням наступного етапу стало перетворення учня з пасивного слухача на активного суб'єкта пізнання через: роботу з джерелами для подолання «хронологічної плутанини» та залучення до проєктної діяльності для розвитку аналітичних здібностей. Саме такий підхід, заснований на результатах діагностики квітня 2025 року, став фундаментом для практичної реалізації нашої методики, опис якої представлено нижче.

Формувальний етап (впровадження методики) був основним і тривав протягом травня 2025 р., вересня–жовтня 2025р. охоплюючи учнів, що перейшли з 10-го до 11-го класу. Метою цього етапу була цілеспрямована інтеграція та реалізація триетапної авторської методики (мотиваційно-пропедевтичний, діяльнісно-формувальний, аксіологічно-рефлексивний) у вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.».

Реалізація мотиваційно-пропедевтичного етапу дослідження ґрунтувалася на впровадженні інноваційних методичних кейсів, розроблених на основі найновіших публікацій газети «Соборний майдан» за 2024–2025 рр. Головною метою цього блоку було подолання когнітивного розриву між фактами підручника та живою локальною історією, що дозволило перетворити учнів з пасивних споживачів інформації на активних дослідників-інтерпретаторів.

Перший стратегічний кейс був побудований на матеріалах статті вченої секретарки Національного заповідника «Глухів» Н. Мірошниченко «Як утворилася Глухівська округа», де детально реконструюється адміністративний злам 1923 р. Замість механічного запам'ятовування дат, учні занурилися у процес «адміністративного конструювання» регіону, аналізуючи, як зміна статусу Глухова з повітового міста на окружний центр впливала на логістику, економіку та соціальні зв'язки навколишніх сіл, таких як Слоут чи Береза. Це дозволило деконструювати міф про статичність кордонів і продемонструвати Глухівщину як динамічний геополітичний вузол, доля якого часто вирішувалася в кабінетах Харкова чи Києва, але безпосередньо відбивалася на добробуті кожної місцевої родини. Такий підхід сформував у десятикласників системне бачення регіону як складного організму, що перебуває у постійній трансформації під тиском ідеологічних та економічних чинників.

Другий кейс, розроблений на основі розвідки завідувачки відділу музейної та науково-фондової роботи Національного заповідника «Глухів» Н. Пінчук «Вінтаж в інтер'єрі», став інструментом візуальної антропології, спрямованим на емоційну персоналізацію історії. Через вивчення матеріального світу минулого – від предметів меблів до дрібних деталей побуту глухівчан середини ХХ ст. – учні змогли проаналізувати приватний простір людини тієї епохи. Використання цього матеріалу дозволило реалізувати методіку «історії через речі», де кожен вінтажний предмет виступав свідком змін режимів, воєн та періодів відбудови. Це допомогло подолати психологічне відчуження від минулого, наповнивши його кольорами, фактурами та емоціями повсякденності. Учні усвідомили, що історія – збережена в ролинах пам'ять, зафіксована в матеріальних об'єктах.

Підсумовуючи результати пропедевтичного блоку, слід зазначити, що нам вдалося досягти ґрунтовної зміни мотиваційної установки учнів. Поєднання макроісторичного аналізу Глухівської округи з мікроісторичним дослідженням вінтажного інтер'єру створило цілісний образ Глухівщини як унікального простору, де перетинаються велика державна стратегія та приватне

життя людини. Використання публікацій 2024–2025 рр. довело учням актуальність краєзнавства, продемонструвавши, що відкриття відбуваються «тут і зараз». Це сформувало стійку пізнавальну потребу та критичне мислення, що стали необхідним фундаментом для переходу до наступного, діяльнісно-формульовального етапу. Озброєні знаннями про реальний адміністративний устрій та цінністю матеріальної культури, учні прийшли до аналізу радянської пропаганди в газеті «За Перемогу» з чітко сформованим «фільтром правди». Вони вже не сприймали газетні гасла на віру, а прагнули знайти в них невідповідності з тією багатогранною і часто трагічною реальністю, яку вони відкрили для себе на сторінках «Соборного майдану». Таким чином, мотиваційний етап успішно виконав роль аксіологічного фундаменту, на якому в подальшому вибудовувалися складні дослідницькі навички та громадянська позиція майбутніх охоронців історичної пам'яті краю.

Ключовий вплив був зосереджений на діяльнісно-формульовальному етапі, що передбачав: систематичну роботу з адаптованими наборами локальних джерел, спеціально підготовленими для учнів 10-11 класів.

Доречно відмітити, що формульовальний етап дослідження був спрямований на практичну апробацію авторської методики через активне залучення учнів 10-11 класів до дослідницької діяльності. Ключовим інструментом реалізації діяльнісного компонента компетентності стала робота з автентичними матеріалами місцевої періодики, зокрема «За Перемогу» – міжрайонної газети Глухівського РК КП України, Районної Ради депутатів, котра виходила двічі на тиждень (у середу та суботу) українською мовою у місті Глухові. У газеті висвітлювалися події як місцевого так і міжнародного характеру. Разом з тим, вибір саме цього джерела обумовлений його унікальною здатністю відображати суперечливий характер післявоєнної епохи на Глухівщині, де офіційний ідеологічний наратив тісно переплітався з побутовими реаліями відбудови регіону. Для підвищення ефективності навчання та розвитку критичного мислення під час практичних занять клас було об'єднано на дві робочі групи,

кожна з яких отримала дослідницьке завдання. Це дозволило реалізувати метод багатоперспективності в оцінці історичних подій.

Перша група, яка отримала умовну назву «Аналітики офіційного дискурсу», зосередила увагу на дослідженні ідеологічного складника та механізмів пропаганди на шпальтах видання. Учні аналізували передові статті, заклики до соціалістичного змагання та репортажі про трудові здобутки Глухівського агрегатного заводу та сільськогосподарських артілей району. Основним завданням цієї групи було виявлення закономірностей у формуванні образу «радянської людини» та аналіз специфічної мови епохи, насиченої політичними кліше та гаслами. Через деконструкцію текстів про «небачені успіхи хлібозаготівлі» учні вчилися розпізнавати замовчувані факти, такі як реальні труднощі продовольчого забезпечення та адміністративний тиск на селянство Глухівщини. Такий підхід дозволив сформувати в учнів навички розрізнення офіційної інтерпретації подій від їхнього фактичного змісту, що є критично важливим для діяльнісного компонента краєзнавчої компетентності.

Друга група, «Дослідники соціального повсякдення», працювала з альтернативним пластом інформації, що містився в газеті «За Перемогу». Учні вивчали рубрики «Критика і самокритика», оголошення, замітки про роботу органів та товари першої потреби. Це дозволило учням реконструювати «живу» історію Глухова, побачити місто не через сухі цифри планів, а через долі конкретних людей. Робота з цим масивом даних сприяла активізації емоційно-ціннісного компонента, оскільки в газетних публікаціях учні знаходили згадки про своїх родичів чи знайомі локації, що перетворювало вивчення минулого на процес особистісного відкриття.

Завершальним етапом роботи стала інтегрована дискусія, під час якої представники обох груп зіставляли свою інформацію, створюючи цілісну та об'єктивну картину життя Глухівщини повоєнних років. Учні самостійно формулювали висновки про дуальність радянської преси, яка одночасно слугувала рупором влади та специфічним майданчиком для розв'язання локальних соціальних проблем. Такий формат взаємодії забезпечив перехід від

фрагментарних знань, зафіксованих на констатувальному етапі, до системного розуміння історії краю. Систематичне використання газети «За Перемогу» як навчального ресурсу дозволило не лише поглибити когнітивні знання про історію Глухівщини ХХ ст., а й сформувати в учнів стійкі вміння критичного аналізу джерел, що стало передумовою для суттєвого зростання рівня їхньої краєзнавчої компетентності за результатами підсумкового контролю.

Аксіологічно-рефлексивний блок став завершальним етапом формувального експерименту, покликаним перевести набуті знання та вміння у площину особистісних цінностей та громадянської позиції учня. Головним завданням цього етапу було осмислення учнями власної ролі як спадкоємців та охоронців історичної пам'яті Глухівщини. Рефлексія здійснювалася через усвідомлення того, що історія, вивчена за допомогою статей «Соборного майдану» та критичного розбору газети «За Перемогу», не є герметичним минулим, а продовжує впливати на сучасне обличчя міста та ідентичність його мешканців.

Практичне втілення цього блоку відбувалося через проведення підсумкових краєзнавчих дебатів на тему «Глухівщина ХХ століття: між ідеологічним міфом та людською трагедією». Учні не просто звітували про результати своїх досліджень, а вступали в аксіологічну дискусію щодо моральних уроків історії. Наприклад, обговорюючи кейс про «вінтаж в інтер'єрі», вони рефлексували над тим, чому важливо зберігати приватні реліквії як частину національного культурного коду. Використання методики «незакінченого речення» та написання есе-роздумів «Моя Глухівщина» дозволило учням синтезувати когнітивний та емоційний досвід. Це забезпечило перетворення академічного знання на стійку внутрішню установку: розуміння цінності рідного краю та готовність протидіяти будь-яким маніпуляціям історичною правдою в майбутньому. Таким чином, рефлексивний блок завершив цикл формування компетентності, надавши їй особистісно значущого, ціннісного вектора.

Контрольний етап експериментально-дослідної роботи став завершальною фазою дослідження, проведеною у листопаді 2025 р. Його головна мета полягала у фіксації результатів впровадженої методики, проведенні підсумкової діагностики рівня сформованості краєзнавчої компетентності учнів та здійсненні порівняльного аналізу з даними констатувального зрізу (квітень 2025 р.). Контрольний етап мав підтвердити або спростувати гіпотезу про те, що інтеграція матеріалів газет «Соборний майдан» та «За Перемогу» у поєднанні з активними методами навчання забезпечує якісне зростання рівня знань та вмінь здобувачів освіти.

Методологія контрольного етапу передбачала повторне проведення багаторівневого тестування та виконання комплексного творчого завдання. Проте, на відміну від першого етапу, зміст завдань було зміщено з репродуктивного відтворення фактів на аналітико-синтетичну діяльність. Учні мали продемонструвати не лише знання дат та постатей Глухівщини ХХ ст., а й вміння критично оцінювати джерела, виявляти ідеологічні маніпуляції та аргументувати власну позицію щодо складних питань локальної історії. Зокрема, контрольний кейс включав завдання на порівняння двох описів однієї події: офіційного репортажу з радянської преси та спогадів мешканців району, опублікованих у краєзнавчих розвідках.

Результати контрольного зрізу продемонстрували стійку позитивну динаміку в усіх компонентах компетентності. Найбільш виражений прогрес зафіксовано у діяльнісному компоненті: учні, які на початку експерименту мали труднощі з аналізом джерел, у листопаді 2025 р. вільно володіли інструментарієм деконструкції пропаганди. Кількісний аналіз показав, що частка учнів із високим рівнем компетентності зросла з 9% до 27%, а достатній рівень продемонстрували 45% десятикласників (проти 18% на початку). Важливою перемогою стало скорочення групи з низьким рівнем знань до мінімальних 5%, що свідчить про залучення до активного навчання майже всіх категорій учнів через емоційну та інтелектуальну зацікавленість локальними сюжетами.

Якісний аналіз підсумкових робіт підтвердив, що використання газети «Соборний майдан» на пропедевтичному етапі сформувало у школярів «аксіологічний імунітет», а робота з газетою «За Перемогу» на діяльнісному етапі розвинула критичну зіркість.

Таким чином, контрольний етап підтвердив високу ефективність розробленої методики: статистично значуще зростання показників (загальний приріст високого та достатнього рівнів склав 45%) дозволяє стверджувати, що мета дослідження була повністю досягнута, а запропонований підхід є дієвим інструментом формування сучасної краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було проведено практичну апробацію методичної системи формування краєзнавчої компетентності учнів 10–11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.». Експериментально-дослідна робота, що тривала упродовж квітня–травня, вересня–листопада 2025 р. на базі Глухівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2, дозволила перевірити ефективність розроблених педагогічних умов та підтвердити гіпотезу дослідження. На першому, мотиваційно-пропедевтичному етапі, вдалося досягти деконструкції стереотипного сприйняття локальної історії як другорядної. Завдяки залученню матеріалів газети «Соборний майдан» учні усвідомили Глухівщину як простір унікальної матеріальної культури. Використання кейсів про формування Глухівської округи та «вінтаж в інтер'єрі» забезпечило емоційну персоналізацію минулого, перетворивши абстрактні історичні процеси на суб'єктивно значущі сенси. Це створило необхідний аксіологічний фундамент для подальшої самостійної пошукової діяльності здобувачів освіти. Центральне місце у дослідженні посів діялісно-формувальний етап, де через впровадження методу групового джерелознавчого аналізу відбувалося безпосереднє формування дослідницьких навичок. Робота з

радянською періодикою, зокрема газетою «За Перемогу» (1945–1955 рр.), дозволила учням опанувати інструментарій критичного аналізу текстів. Розподіл на групи «Аналітиків офіційного дискурсу» та «Дослідників повсякдення» сприяв розвитку вміння розрізняти ідеологічні маніпуляції та реконструювати реальні факти соціально-економічного життя краю. Такий підхід забезпечив перехід від репродуктивного відтворення знань до їх творчого застосування у процесі деконструкції історичних міфів. Завершальний, аксіологічно-рефлексивний блок, дозволив учням осмислити власну роль у збереженні історичної спадщини громади. Проведення краєзнавчих дебатів та написання рефлексивних есе підтвердили, що компетентність набула дієвого характеру, трансформувавшись у громадянську відповідальність та усвідомлену регіональну ідентичність. Результати контрольного етапу експерименту підтвердили високу ефективність запропонованої методики. Порівняльний аналіз даних зафіксував виражену позитивну динаміку: кількість учнів із високим рівнем краєзнавчої компетентності зростає з 9% до 27%, а частка осіб із низьким рівнем скоротилася з 28% до 5%. Загальний приріст показників за високим та достатнім рівнями склав 45%, що є статистично значущим показником успішності експерименту. Таким чином, інтеграція сучасних краєзнавчих розвідок та критичний аналіз історичної періодики довели свою спроможність як дієвий інструмент формування сучасної краєзнавчої компетентності старшокласників, що дозволяє рекомендувати розроблену методику для практичного застосування в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження було присвячене теоретичному обґрунтуванню, розробці та експериментальній перевірці ефективності методики формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.». Комплексний аналіз та експериментальна робота дозволили отримати низку ключових висновків, які підтверджують гіпотезу дослідження та досягають поставленої мети.

Дослідженням було уточнено та обґрунтовано сутність краєзнавчої компетентності як цілісної, інтегративної та особистісно забарвленої якості, що є похідною від ключових компетентностей (громадянської та історичної) і функціонує як необхідний методологічний місток між макроісторією (загальнонаціональні та світові процеси ХХ ст.) та мікроісторією (локальні події Глухівщини). Була розроблена структурно-функціональна модель компетентності, що включає три взаємозалежні компоненти: когнітивний (системні знання), діяльнісний (практичні дослідницькі уміння) та ціннісно-мотиваційний (свідоме ставлення та громадянська відповідальність).

На основі аналізу психолого-педагогічних особливостей юності та чинного навчально-методичного забезпечення було доведено, що інтеграція теми «Історія Глухівщини у ХХ ст.» є стратегічною педагогічною умовою завдяки її високому методологічному (застосування гіпотетико-дедуктивного методу), дидактичному (стимулювання дослідницької діяльності) та аксіологічному (формування дієвого патріотизму через особистісну ідентифікацію) потенціалу. Водночас було зафіксовано методичну прогалину, що полягає у фрагментарності викладання регіонального компонента у чинних програмах та відсутності комплексного, діялісно-орієнтованого методичного забезпечення і, особливо, валідизованого діагностичного інструментарію для об'єктивного вимірювання сформованості краєзнавчої компетентності. Ця прогалина стала прямим обґрунтуванням для розробки авторської методики.

Була розроблена та впроваджена триетапна авторська методика формування краєзнавчої компетентності, яка включала мотиваційно-

пропедевтичний, діяльнісно-формувальний (ключовий) та аксіологічно-рефлексивний етапи. Центральним елементом методики стало систематичне використання адаптованих локальних джерел та проєктної технології (створення соціально корисних продуктів, як-от усні історії та екскурсійні маршрути), що забезпечило пряме формування діяльнісного компонента і дало можливість учням застосовувати порівняльний аналіз для набуття контекстуальних знань.

У третьому розділі апробовано методику формування краєзнавчої компетентності учнів 10-11 класів під час вивчення історії Глухівщини ХХ ст. На мотиваційному етапі використання матеріалів газети «Соборний майдан» дозволило персоналізувати минуле. Діяльнісний етап ґрунтувався на критичному аналізі газети «За Перемогу» (1945–1955 рр.), де через роботу груп «Аналітиків» та «Дослідників» учні опанували навички деконструкції ідеологічних маніпуляцій. Рефлексивний блок сприяв трансформації знань у громадянську відповідальність та регіональну ідентичність.

Контрольний зріз підтвердив ефективність методики: частка учнів із високим рівнем компетентності зросла з 9% до 27%, а низький рівень скоротився з 28% до 5%. Сумарний приріст за високим та достатнім рівнями склав 45%, що доводить дієвість інтеграції сучасної періодики та архівних джерел у освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баханов К. О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: Посібник для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 10 (106)).
2. Баханов К. О. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі: колективна монографія /К. Баханов, С. Баханова, О. Барнінець, Н. Венцева, О. Гуренко, Д. Десятов, Г. Кашкар'юв, В. Мирошніченко, О. Мокрогуз, В. Ницета, А. Федчиняк; за заг. ред. д. пед. н., проф. К. Баханова. Донецьк: ЛАНДОНХХІ, 2012. 520 с.
3. Бенедюк В. В. Краєзнавство. Психолого-педагогічні основи краєзнавчої роботи. Луцьк : ВАТ, 2005. 110 с.
4. Богачик Т.С. Теоретико-методологічні основи для формування ключових компетентностей школярів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. *Історико-краєзнавчі дослідження в умовах Нової української школи*: матеріали Всеукр. Наук.-практ. конф.(16 листопада 20 22 року в режимі онлайн)/ упорядн.: Завалевський Ю.І., Дубовик О.А., Бережна Т.І., Коломоєць Г.А., Максимець Д.С., Боднарюк С.М. Чернівці. Букрек. 2022. С.20-23.
5. Булда А. А. Методика реалізації ціннісно-діяльнісного підходу у процесі викладання суспільствознавчих дисциплін: навч.-метод. посіб. для вчителів та студентів / А. А. Булда, О. А. Гончарова. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 238 с.
6. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні. *Український історичний журнал*. 2001. № 6; 2002. С.3–21.
7. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в системі «просторової історії»: диференціації предметних полів. *Регіональна історія України*. Зб. наук. ст. / 77 Гол. ред. В.Смолій; відп. ред. Я.Верменич. Вип. 7. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 9–38.

8. Верменич Я.В. Суб'єктивні межі і об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо шляхів осмислення місцевої історії. *Український історичний журнал*. 2008, №2. С. 129–144.
9. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К.: Інститут історії НАН України, 2003. 516 с.
10. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1998. 249 с.
11. Грудінін О.П. Використання цифрових історичних баз даних для розвитку критичного мислення здобувачів закладів загальної середньої освіти. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. конф., м. Глухів, 25 листоп. 2025 р. Глухів, 2025. С.170–173.
12. Грудінін О.П. Формування краєзнавчої компетентності під час вивчення теми “Історія Глухівщини у XX ст.” у здобувачів 10–11 класів. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: збірник матеріалів XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції., м. Глухів, 10–12 листоп. 2025 р. Глухів, 2025. С. 397–400.
13. Гупан Н.М. Історія України: 10 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень/ Н.М.Гупан, О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. Київ: Видавничий дім «Світ знань», 2011. 288 с
14. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: методичний посібник. Харків: ВГ «Основа», 2018. 119 с.
15. Добржанський О.В. Історико-краєзнавчі дослідження в контексті оновлення змісту освіти Нової української школи. *Історико-краєзнавчі дослідження в умовах Нової української школи*: матеріали Всеукр. Наук.-практ. конф.(16 листопада 20 22 року в режимі онлайн)/ упорядн.: Завалевський Ю.І., Дубовик О.А., Бережна Т.І., Коломоєць Г.А., Максимець Д.С., Боднарюк С.М. Чернівці, Букрек. 2022. С.241–244.

16. Жук Л. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання історії. *Історія України*. Жовтень 2006. № 37. С. 13 – 17.
17. Забродський М. М. Основи вікової психології: Навч. посібник. Тернопіль, 2005. С.91–106.
18. Інноваційна педагогічна діяльність як чинник формування життєтворчої компетентності здобувача освіти: моногр. / [Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М. та ін.], уклад. Криворотько А. О. Дніпро Видавець Біла К. О. 2022. 48 с.
19. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola>
20. Кукол Н.М. Роль історичного краєзнавства у формуванні життєвих компетентностей учнівської молоді. *Історія та правознавство*, 2019, №10-12. С. 7-11.
21. Мірошніченко Н. Як утворилася Глухівська округа. *Соборний майдан*. 2025. Вип. 5. С. 7–8.
22. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf>
23. Пінчук Н. Вінтаж в інтер'єрі. *Соборний майдан*. 2024. Вип. 6. С. 4–5.
24. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посіб. Київ: «КОНВІПРІНТ», 2018. 208 с.
25. Пометун О., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
26. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
27. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. К., 2011. 336 с.

28. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. МОН України, Кам'янець-Подільський нац. унт ім. Івана Огієнка. К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
29. Реснт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 16 -20.
30. Ручка А. О. Компетентність як чинник міжкультурної комунікації в глобалізованому світі. *Міжнародні відносини: теоретико - практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 247-256
31. Рябовол Л. Т. Компетентнісний потенціал суспільствознавчих предметів (за ключовими компетентностями). *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing», 2021. С. 150–167.*
32. Сікорський П. І. Основні педагогічні підходи та їх вплив на формування навчальних технологій. *Освітні обрії*. 2021. Т. 52. № 1. С. 96-100.
33. Стан і тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї: навч.-метод. посіб.; ред. О. І. Локшина. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 110 с.
34. Старєва А. М. Методика навчання історії: особистісно-орієнтований підхід. Миколаїв: Ілліон, 2007. 332 с.
35. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі: колект. моногр.; гол. Ред. К. О. Баханов. Донецьк: Ландон-XXI, 2012. 519 с.
36. Терно С. О. Критичне мислення: методи та стиль навчання. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. Вип. 52. Том 2. С. 183–189.
37. Тесленко Т. Нетрадиційні уроки в процесі навчання історії в школі. *Історія в школі*. 1999. № 10. С. 31-36.
38. Трегубенко О.М. Особливості підготовки фахівців до організації та проведення краєзнавчої роботи в школах України. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. №4(239). Ч.ІІ. С.53-59.

39. Трегубенко О.М. Розвиток шкільного природничого краєзнавства в Україні (20-80-ті роки ХХ століття): навч. посіб. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 197 с.

40. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). К., 2000.

ДОДАТОК А**Тест для визначення рівня знань учнів 10 класу
з історії Глухівщини ХХ ст.
(констатувальний експеримент)**

І рівень. Тестові завдання з вибором однієї правильної відповіді (0,5 бала за завдання)

1. Яка галузь промисловості була провідною у Глухівському повіті на початку ХХ ст. завдяки діяльності родини Терещенків?
 - А. Цукрова
 - Б. Вугільна
 - В. Текстильна
 - Г. Машинобудівна
2. Укажіть назву місцевої газети, що почала виходити у Глухові в період Української революції (1917 р.) і відображала тогочасні суспільні зміни:
 - А. «Глухівські вісті»
 - Б. «Вісник Глухівського земства»
 - В. «Червоне село»
 - Г. «Народна газета»
3. Яка подія відбулася в Глухові у січні 1918 р.?
 - А. Відкриття Глухівського вчительського інституту
 - Б. Перше встановлення радянської влади загонами Ремньова
 - В. Візит гетьмана Павла Скоропадського
 - Г. Остаточне визволення міста від денікінців
4. Хто з відомих селекціонерів працював над створенням нових сортів конопель на базі Глухівської дослідної станції у 1930-х роках?
 - А. Микола Вавилов
 - Б. Ганна Шаповал
 - В. Олександр Лоза

Г. Микола Гришко

5. Яке село Глухівського району в 1932 році було занесене на «чорну дошку» за невиконання плану хлібозаготівель?

- А. Баничі
- Б. Слоут
- В. Полошки
- Г. Береза

II рівень. Завдання на встановлення відповідності та послідовності (1 бал за завдання)

6. Установіть послідовність зміни політичних режимів у Глухові в 1917–1919 рр.:

- А. Влада Директорії УНР
- Б. Гетьманат Павла Скоропадського
- В. Тимчасовий уряд та Центральна Рада
- Г. Друге встановлення радянської влади

7. Установіть відповідність між архітектурною пам'яткою Глухова та її функціональним використанням у першій половині ХХ ст.:

1. Будинок А.Я. Терещенка (адміністративний корпус Інституту луб'яних культур)
2. Будівля Глухівської чоловічої гімназії
3. Трьохсвятська церква
4. Дитячий притулок М. Терещенка

- А. Осередок підготовки педагогічних кадрів
- Б. Притулок для дітей-сиріт
- В. Родинна усипальниця меценатів Терещенків
- Г. Адміністративна будівля та житло родини меценатів

8. Установіть відповідність між постаттю та її стосунком до Глухівщини:

1. Микола Жужома
2. Сидір Ковпак
3. Михайло Терещенко
4. Олександр Довженко

А. Командир Путивльського партизанського загону, що діяв і на Глухівщині

Б. Старший сержант, Герой Радянського Союзу, що відзначився при визволенні краю

В. Український підприємець, землевласник, меценат

Г. Український письменник, кінорежисер, кінодраматург, художник, класик світового кінематографу.

III рівень. Завдання відкритої форми (2 бали за завдання)

9. Охарактеризуйте окупаційний режим у Глухові (вересень 1941 – серпень 1943 рр.). Наведіть 2–3 приклади супротиву місцевого населення нацистським загарбникам.

10. Проаналізуйте, як зміна статусу Глухова з повітового міста на районний центр (після адміністративних реформ 1923–1939 рр.) вплинула на його культурний розвиток.